

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN SUUNNITTELUN, SANEERAUKSEN JA HOIDON ONGELMAKOHTIA

Käytännön vinkkejä historiallisissa kohteissa työskentelyyn

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Maisemasuunnittelun koulutusohjelma

Lepaa, kevät 2015

Hanna Keljo

LEPAA
Maisemasuunnittelun koulutusohjelma

Tekijä Hanna Keljo **Vuosi** 2015

Työn nimi **Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia - käytännön vinkkejä historiallisissa kohteissa työskentelyyn.**

TIIVISTELMÄ

Historiallisesti arvokkaiden puutarhojen kanssa työskentely vaatii monialaista erityisosaamista viheralan työntekijältä. Ennen suunnittelu-, saneeraus- ja hoitotöiden suorittamista tulisi aina tehdä erilaisia selvityksiä ja inventointeja alueen erityispiirteistä. Myös arvottaminen on oleellinen osa tätä prosessia.

Työ tarkastelee näitä erityispiirteitä ja vaadittavia ennakkotoimia työn tilaajan, suunnittelijan, toteutustyön tekijän sekä hoidon ja ylläpidon työntekijän näkökulmasta. Tarkoituksena on luoda käytännönläheistä ohjeistusta historiallisten puutarhojen kanssa työskenteleville tahoille aiheesta vuonna 2013 julkaistun yleisohjeen *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu, hoito ja kunnostus* (RT 99-11119 2013) rinnalle. RT-kortti toimii hyvänä yleisohjeena mutta tarvetta käytännönläheiseen ohjeistukseen työmailla on myös.

Työ on suoritettu tutustumalla laajaan kirjalliseen aineistoon nojaten myös pitkälti kirjoittajan omiin muistiinpanoihin vuosien varrelta. Kirjallista, käytännönläheistä tietoa aiheesta on Suomessa suhteellisen vähän, lukuunottamatta RT-korttia sekä inventointiohjeistusta. Myös historiallisten puutarhojen arvostuksessa arkkitehtuurista erillisenä, omana taidemuotonaan on parannettavaa. Työn käytännön osuuden muodostavat erityisten huomioiden ja käytännönläheisten vinkkien listaus eri osapuolille.

Työn toimeksiantajana toimii Hämeen ammattikorkeakoulu ja sen tarve on lähtenyt liikkeelle kirjoittajan omista työelämän havainnoista ja kehitysajatuksista aihetta käsittelevien seminaarien, koulutusten sekä RT-kortin (RT 99-11119 2013) luoman aineiston pohjalta. Jatkotoimenpiteenä työssä suositellaan käytännönläheisemmän ohjeistuksen luomista, jossa keskityttäisiin myös erityisen historiallisiin kohteisiin soveltuvan työohjeistuksen luomiseen saneeraus- ja hoitotyön tueksi. Tämä ohjeistus koostettaisiin monialaisen asiantuntijaryhmän voimin.

Avainsanat Historiallinen puutarha, puutarhataide, puutarhahistoria, saneeraus, suunnittelu.

Sivut 40 s. + liitteet 1 s.

Lepaa
Degree Programme in Landscape Design

Author	Hanna Keljo	Year 2015
Subject of Bachelor's thesis	Historical Gardens: Problems Concerning Design , Renovation and Maintenance.	

ABSTRACT

Working with historic gardens demands interdisciplinary skills from the worker in such areas. Before starting the designing, renovation or maintenance of these kind of areas, there should always be different kind of research and inventories done first. The historic evaluation of the garden should also be a part of this process.

This work examines these special values of historic gardens and the demanded preliminary work from the perspective of the designer, renovator and the maintenance worker. The intention is to create practical instructions for those who work with historical gardens - and to give additional instructions to the RT (Rakennustieto Building information group) instructions that were created and published in 2013 (RT 99-11119) on the subject of protection, maintenance and renovation of historical parks and gardens. The RT instructions provide a good general base but there is need for a more practical and detailed briefing.

This work has been conducted by going through an extensive amount of literal sources and relaying on the writer's own notes over the years. Comprehensive literature on the subject is quite few in Finland, excluding the RT instructions and instructions concerning inventories. There is also lacking of respect for historic gardens and their value of being an art form of their own. The pragmatic part of this work is created by the listing of practical tips and instructions for different parties working with historic gardens.

This work has been done for the Häme University of Applied Sciences and the need for this work has been detected by the author and is formed by the author's own working life perceptions and improvement ideas - after taking part in various seminars, educational occasions and based on the RT instructions. As a follow-up for this work it is recommended to create more practical, comprehensive guidelines for working with historic gardens. These guidelines should be compiled by a wide range of experts from different fields of sciences concerning the subject.

Keywords Historical garden, garden art, garden history, renovation, design.

Pages 40 p. + appendices 1 p.

KÄSITTEISTÖÄ

Firenzen julistus on historiallisia puistoja, puutarhoja ja maisemakohteita pohtineen The ICOMOS-IFLA Committee for Historic Gardens-toimikunnan laatima julistus historiallisten puutarhojen suojelusta vuonna 1981 Firenzessä. Firenzen julistuksesta lisää tämän työn luvussa 1.2.

Historiallinen puutarha on Firenzen julistuksen mukaisesti rakennus- ja puutarhakulttuurin luomus, jolla on yleistä historiallista ja taiteellista merkitystä. Historiallinen puutarha on näin ollen ikään, kokoon tai tyyliin katsomatta historiallinen monumentti. Julistus linjaa historialliset puutarhat myös arkkitehtonisiksi sommitelmiksi, joiden olennaisen osan muodostaa luonteeltaan elävä, katoava ja uudistuva kasvillisuus (RT 99-11119. 2). Tässä työssä käytän käsitettä *historiallinen puutarha* YLEISKÄSITTEENÄ käsittäen myös puistot puutarhojen lisäksi (eroten näin esimerkiksi RT-kortin määrittelytavasta). Yleiskäsitteen alle mahtuu tässä työssäni myös pienemmän mittakaavan yksityispuutarhat, kaupunkipihat kuin maatalojen pihapiiritkin.

Saneeraus tarkoittaa jonkin olemassaolevan rakennelman laajaa, kerralla tapahtuvaa korjaamista tai muuttamista - tässä työssä termillä tarkoitetaan erilaisia korjausmenetelmiä historiallisten puutarhojen kunnostustyössä. Saneerauksen keinoihin kuuluvat mm. rekonstruktointi, restaurointi, peruskunnostus tai peruskorjaus. Saneerauksen keinoista lisää tämän työn luvussa 2.4.

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	7
1. HISTORIALLISET PUUTARHAT	8
1.1. Taustaa ja työn arvopohja.....	8
1.2. Firenzen julistus	9
2. ANALYSOINNISTA JA ARVOTUKSESTA	10
2.1. Maisemarakenteen analyysi	10
2.2. Kasvillisuusinventointi sekä rakenneinventointi	11
2.3. Arvottaminen	13
2.4. Saneerauksen keinot : rekonstruktio, restaurointi ja perusparannus	14
3. KÄYTÄNNÖN OHJEISTUKSIA.....	15
3.1. Huomioita historiallisen puutarhan saneerauksen suunnittelijalle.....	16
3.2. Eräitä huomioita historiallisten puutarhojen tärkeistä tyyppi- ja piirteistä sekä vinkkejä suunnittelutyöhön.....	20
3.2.1. Hyöty- ja hedelmätarhat.....	20
3.2.2. Näkymien avaaminen.....	21
3.2.3. Romanttiset elementit puutarhoissa.....	21
3.2.4. Kulkujärjestelyt.....	22
3.2.5. Puukujanteet.....	23
3.2.6. Museopuutarhat.....	23
3.2.7. Kaupunkipuistot.....	24
3.2.8. Tehtaanpuutarhat.....	25
3.3. Hoitoon ja ylläpitoon liittyviä erityiskysymyksiä.....	26
3.3.1. Hoitosuunnittelu.....	27
3.3.2. Osaava henkilökunta	28
3.3.3. Maisemarakenteen analyysin teettäminen ja huomioonottaminen hoitotyössä	28
3.3.4. Luonnonarvot sekä kantoproblematiikkaa	28
3.3.5. Kasvimateriaalin käsittely.....	30

3.3.6. Erityisalueiden hoito.....	31
3.4. Saneeraustyön erityispiirteitä: Vinkkejä työn toteuttajalle	32
3.4.1. Maamassojen vaihto ja nurmialueet.....	32
3.4.2. Kasvien siirtotyöt.....	33
3.4.3. Puuston rakennusaikainen suojele.....	34
3.4.4. Vuoropuhelu toimijoiden kesken.....	34
3.4.5. Työnaikaisten kulkureittien suunnittelu.....	34
3.4.6. Käytävien kunnostaminen.....	35
3.5. Työn tilaajalle.....	35
4. POHDINTA.....	36
LÄHTEET.....	39

Liite 1 MUUTA AIHEESEEN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

JOHDANTO

Suomessa on herätty vaalimaan historiallisesti arvokkaita puutarhoja ja kulttuuriympäristöjä viimeisten vuosikymmenten aikana innokkaasti. Historialliset puutarhat, kulttuuriympäristöt ja perinnekasvit kiinnostavat nyt etenkin muodikkaan puutarhaharrastamisen aikana. Arvokkaissa ympäristöissä työskennellessä kuitenkin tarvitaan monenlaisten erityiseikkojen huomioonottamista, että nämä kulttuuriympäristöt saadaan säilymään tuleville sukupolville. Pienetkin virheet kunnostus- tai hoitotöissä voivat olla kohtalokkaita puutarhan historiallisille kerrostumille.

Mistä siis historiallisen puutarhan kanssa tekemisissä oleva taho saisi yhteenkoottua, ajantasaista tietoa näistä erityispiirteistä? Tämän työn tarve on lähtenyt liikkeelle historiallisten puutarhojen suojelua, hoitoa ja kunnostusta käsittelevää RT-kortisarjaa (RT 99-11119 2013) valmistelleeseen seminaariin osallistumisesta. Jäin itse kaipaamaan käytännönläheisempää ohjeistusta historiallisten kohteiden kanssa työskenteleville tahoille, sillä viherrakentamisen ja viheralueiden ylläpidon kenttäkokemukseni mukaan tällaiselle käytännönläheiselle ohjeistukselle olisi työmailla tarvetta, jotta historiallista arvoa vähentäviltä virheiltiltä vältyttäisiin puutarhoissa.

Työn pyrkimyksenä on myös vastata kysymykseen, millaisia erityisvaatimuksia historiallisen puutarhan suunnittelutyö vaatii sekä mitkä ovat pahimmat kipupisteet historiallisen puutarhan hoitotyössä, suomalaisessa kontekstissa. Tutkimuskysymyksiin kuuluu myös se, mitä erityisiä seikkoja työn toteuttajan tulee ottaa huomioon historiallista puutarhaa saneeratessaan. Työssä käsitellään lyhyesti myös työn tilaajan roolia, jonka on ymmärrettävä historiallisen ympäristön mukanaan tuomat erityisvaatimukset suunnittelu- ja toteutustyölle. On tärkeää tiedostaa, millaisella pieteetillä historiallisen arvon omaavassa puutarhassa tulee toimia ja millaista tasoa hoidolta, toteutukselta sekä suunnittelulta tulee vaatia.

Tällä työllä pyritään luomaan RT-kortin rinnalle käytännönläheinen apupaketti ja vinkkilista suunnittelijalle ja tarjoamaan työkaluja niin hoitotöiden tekijälle kuin töiden toteuttajillekin historiallisesti arvokkaiden puutarhojen kanssa työskentelyyn.

Työn tietopohja on koottu nojaten omiin kenttäkokemuksiin, aihetta käsittelevien seminaarien ja koulutusten materiaaleihin sekä alan kirjallisuuteen: historiaselvitykset, inventoinnit, seminaarijulkaisut, ohjeistukset, case-esimerkit yms. Näkemystä aiheeseen tuo taustani kulttuuri- ja museopuolella sekä osallistuminen historiallisten puutarhojen inventointikoulutukseen ja lukuisiin historiallisia puutarhoja ja kasvillisuusinventoinnin menetelmiä käsitteleviin seminaareihin vuosien aikana.

1. HISTORIALLISET PUUTARHAT

1.1. Taustaa ja työn arvopohja

Viimeisten vuosikymmenien aikana Suomessa on herätty ymmärtämään historiallisten puutarhojen ja puistojen arvo rakennustaiteen ja arkkitehtuurin jatkona ja niihin tiukasti kuuluvana osana. Puutarha onkin ehdottomasti arkkitehtuuriin mukaan määriteltäessä sen haurain ja helposti haavoittuvin haara: puutarhassa työskennellään aina elävän, alati muuttuvan materiaalin kanssa.

Haavoittuvuutta on toisaalta myös lisännyt edellämainitun kaltainen jaottelu, jossa puutarha luetaan puhtaasti osaksi rakennustaidetta eli arkkitehtuuria. Jos ajattelussa olisi Suomessakin lähdetty liikkeelle siitä, että puutarha mielletäisiin omaksi taidemuodokseen, olisi sen suojelussa sekä saneeraustoimissa kenties oltu menestyksekkäämpiä. Liian usein puutarhaa ei mielletä itsearvoiseksi kulttuurikohteeksi vaan vain taustamaisemaksi erilaiselle arkkitehtoniselle monumentille tai maareserviksi uusille rakennustarpeille kuten RT-kortissakin todetaan (RT 99-11119 2013, 12).

Tässä työssä puutarha ymmärretään omana taidemuotonaan, se on näin ollen itsenäinen taideteos, jonka suojelun ja saneerauksen menetelmät tulevat olla tämän statuksen mukaisia ja arvoisia. Pelkästään paikalla sijaitsevien rakennusten arkkitehtuurin ehdoilla toteutettu perusparantaminen tai suojelutoimenpiteet eivät riitä, tällöin ollaan vaarassa menettää esimerkiksi arvokasta kasvimateriaalia tai historiakerrostumia maisemassa.

Työn arvopohjana toimii siis jo mainittu ajatus siitä, että puisto tai puutarha on aina ihmisen luoma taideteos, joten sen käsittelyn tulee olla tämän lähtöajatuksen mukaista. Teokselle ominaiset piirteet tulee näin ollen säilyttää mahdollisuuksien mukaan. Kuitenkin pitäen mielessä myös sen, että historiallisessa kohteessa alueen luontoarvotkin ovat yleensä suuremmat kuin uudemmissa kohteissa, eläimistön ja kasviston ollessa mukautunut paikalleen kenties jo vuosisatojen ajaksi.

Pidettäessä puutarhaa taidemuotona on kuitenkin huomioitava aina myös se, että monista muista taidemuodoista poiketen puutarhataide on alati muuttuvaa, *status quo* ei ole sille luonnollinen tila, elävä kasvimateriaali ja luonnonvoimat vaikuttavat puutarhan muotoon jatkuvasti. Tämä tulisikin muistaa etenkin suunnittelutyössä: rekonstruktioinnin sijasta tulisi puhua mieluummin saneerauksesta tai kunnostamisesta, sillä jonkin tietyn historiallisen aikakauden mukaisen ilmeen takaisintuominen ei useinkaan ole hyvin perusteltavissa juuri tämän taidemuodon ajallisen haavoittuvuuden vuoksi. Museoituja mallipuutarhoja voidaan toki luoda, mutta tällaisilla puutarhoilla on usein aivan eri funktio kuin tässä työssä tarkoitetuilla saneeraustyyyleillä.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

1.2. Firenzen julistus

Firenzen julistus on historiallisia puistoja, puutarhoja ja maisemakohteita pohtineen The ICOMOS-IFLA Committee for Historic Gardens -toimikunnan laatima julistus historiallisten puutarhojen suojelusta vuonna 1981 Firenzessä. Tätä seurasi lausunnon virallinen hyväksyminen vuonna 1982 ICOMOS:in toimesta osaksi Venetsian julistusta, joka käsitteli em. alueen suojelun erityiskysymyksiä (ICOMOS = International Council on Monuments and Sites).

Firenzen julistuksen mukaisesti historiallinen puutarha on rakennus- ja puutarhakulttuurin luomus, jolla on yleistä historiallista ja taiteellista merkitystä. Historiallista puutarhaa tulee suojella muistomerkkinä monumenttien suojelua ja restaurointia koskevan Venetsian julistuksen hengen mukaisesti. Suojelun edellytyksenä kuitenkin pidetään sitä, että kohteiden historialliset arvot on määritelty ja dokumentoitu. Firenzen julistus myös määrittää hoidon, restauroinnin ja rekonstruoinnin sekä puutarhojen käytön periaatteita.

Tätä työtä voidaan käyttää myös historiallisten yksityispuutarhojen suunnittelun ja rakentamisen ongelmakohtia pohdittaessa. Tällöin Firenzen julistuksen määrittelemä kohteiden dokumentointi ja määrittely ei ole välttämättä täydessä laajuudessaan tarpeen, riittää että kohde on pienemmässä mittakaavassa arvioitu historiallisesti merkittäväksi suunnittelijan sekä työn tilaajan toimesta.

Firenzen julistus toimii arvopohjana myös historiallisten puutarhojen suojelua, hoitoa ja kunnostusta käsittelevässä RT-kortisarjan ohjeistuksissa. Ohjeissa puutarha käsitetään sellaisenaan arvokkaana näytteenä ihmisen suhteesta luontoon, aikansa kauneuskäsityksistä, niitä suunnitelleista ammattikunnista, viljely- ja koristekasvien iästä ja leviämisreiteistä, entisaikojen työtavoista sekä omistajasukujen vaiheista (RT 99-11119 2013, 2).

Tämän lisäksi puutarhat voivat olla korvaamattomia geenipankkeja, joista saadaan parhaassa tapauksessa lisäysmateriaalia jo menetetyiksi luultuihin kasvilajikkeisiin. RT-kortissa summataan hienosti historiallisen puutarhan säilyttämiseen tähtäävän toiminnan olevan kestävää kehitystä parhaimmillaan: liittäen niin biodiversiteetin säilymisen, yhteisöllisen muistin kuin kulttuurisen kestävyysdenkin puutarhojen säilyttämisen tuomaksi eduksi.

Firenzen julistus (Sinkkilä 1989) sekä Venetsian julistus (Tiusanen 1986) ovat luettavissa kokonaisuudessaan esimerkiksi ICOMOS Suomen jaoston internetsivuilta.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

2. ANALYSOINNISTA JA ARVOTUKSESTA

Tässä luvussa esitellään keinoja historiallisen puutarhan analysointiin sekä arvotukseen. Historiallisen puutarhan analysointikeinoina ja pohjana käytetään maisemarakenteen analyysiä sekä kasvillisuus- ja rakenneinventointia. Arvottamisen metodeja esitellään RT-kortin ohjeistuksen pohjalta sekä pohditaan saneerauksen erilaisten keinojen arvopohjaa.

2.1. Maisemarakenteen analyysi

Ennen historiallisesti arvokkaan puutarhan suunnittelun aloittamista tulisi alueesta tehdä tai teettää maisemarakenteen analyysi.

Maisema-analyysi on yleisesti määriteltynä maisema-arkkitehtuurissa käytetty menetelmä, jonka avulla maisemaa tutkitaan eri näkökulmista (Forsberg 2008, 68). Maisema-analyysi tutkii alueen maisemallisesti arvokkaita kohtia ja näkymiä, tilasarjoja ja näkymälinjoja. Siinä tuodaan esiin myös alueen luonnonarvoja, taidehistoriallisia arvoja sekä kulttuurihistoriallisia arvoja. Maisemaa peilataan myös isommassa kaavassa ympäröivään luontoon ja rakennettuun maisemaan.

Maisemarakenteen analyysistä puhutaan joskus myös maisemaselvityksenä. Tässä työssä käytetään nimitystä maisemarakenteen analyysi tai tutkimus. Historiallisten puutarhojen inventointioppaassa (Hautamäki 2000, 10, 23-24) sekä RT-kortissa (RT 99-1119 2013, 8) puhutaan kohdeinventoinnista (sisältäen maastoinventoinnin), jolla tarkoitetaan melko lailla samaa asiaa kuin maisema-analyysillä. Maisemarakenteen analysoinnissa tarvittavien historiallisten lähteiden löytämiseen löytyy hyvä ohjeistus Historiallisten puutarhojen inventointioppaasta (Hautamäki 2000, 14-21).

Maisemarakenteen analyysi on helpoin suorittaa varhain keväällä ennen lehtien puhkeamista. Tämä helpottaa kokonaisuuksien hallintaa ja ominaisten piirteiden hahmottamista alueella. Maisemarakennetta tutkiessa tulee selvityksen tekijällä olla kunnollinen käsitys alueista karttamateriaalin muodossa (yleiskuva ja liittyminen ympäröivään maisemaan) sekä analyysin tekijän tulee tuntea alueen kulttuurihistoriallinen arvo ja erityispiirteet jo etukäteen. Jos alueesta on tehty historiaselvityksiä, tulee ne aina ottaa huomioon analyysiä laadittaessa.

Maisemarakennetta tutkittaessa on tärkeää tuntea myös alueesta mahdollisesti tehdyt rakennusinventoinnit. Maiseman tutkimuksessa aluetta peilataan aina vasten ihmisen rakentamaa ympäristöä ja rakennusten mahdollinen suojelustatus vaikuttaa myös alueen tulevaan ilmeeseen ja suunnitteluun. Rakennusinventoinnissa on usein myös mainittu erilaiset lisäselvitystarpeet, joten niistä voi löytää vinkkejä tutkimuksen tekemiseen.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

Rakennusinventoinneissa otetaan usein myös kantaa puutarhan yleisiin piirteisiin, ja siihen mitkä näistä ovat oleellisia rakennuksen ympäristön käsittelyn kannalta. Monesti arkkitehti on rakennusta suunnitellessaan ottanut kantaa myös ympäröivään puutarhaan ja sen rakenteisiin, jopa suunnitellut puutarhan kokonaisuudessaan: siksi maiseman analysoinnissa näitä kahta tasoa ei voi erottaa toisistaan. Rakennusinventointi ei kuitenkaan ota yleensä kantaa puutarhan yksityiskohtiin eikä arvota tai erittele näitä joten tämä jää maiseman analysointia tekevän tahon työksi (Saarento, 2010).

2.2. Kasvillisuusinventointi sekä rakenneinventointi

Selvästi historiallisesti arvokasta puistoa tai sen kunnostusta suunniteltaessa tulisi aina lähteä liikkeelle alueelle laaditusta kasvillisuus- ja rakenneinventoinnista sekä maisemarakenteen analysoinnista. Suunnittelijan sekä tilaajan tulisi myös vaatia, että alueesta laaditaan kasvillisuus- ja rakenneinventointi jos hän arvioi puutarhan historiallisesti arvokkaaksi.

Inventointi vaatii aina monialaista osaamista ja se tulisi suorittaa monitieteellisin voimin: maisema-alueiden asiantuntijan eli hortonomin tai maisema-arkkitehdin sekä biologin tai muun kasvilajiston asiantuntijan voimin. Viheralan osaajilla saattaa olla liian heikko luonnonkasvien tuntemus, joten biologin kanssa tehty yhteistyö on usein suositeltavaa. Yleensäkin inventoinnit olisi suositeltava tehdä vähintään kahden erilaisen koulutustaustan omaavan henkilön voimin (Hautamäki 2000, 10). Myös lajiketason menevässä koristekasvitunnistuksessa voidaan tarvita asiantuntija-apua.

Tällä hetkellä parhaana oppaana inventointityössä toimii julkaisu *Portti puutarhaan - Historiallisten puutarhojen inventointiopas* (Hautamäki 2000). Inventoinnin tekijälle tulisi aina varata riittävästi aikaa kohteeseen ja alueen historiaan tutustumiseen ennen kenttätöitä. Tähän sisältyy myös kohteesta kertovan kuva- ja karttamateriaalin etsiminen. Inventointitieto sijoitetaan kartalle talteen mieluiten sekä sähköiselle että paperiselle karttapohjalle. Gps-koordinaatteja hyväksikäyttäen tarkkuutta voidaan lisätä.

Tärkeää on, että inventoinnit tehdään oikea-aikaisesti. Inventointikertoja tulisi olla kasvukauden aikana vähintään kaksi: keväällä kasvun alussa ja loppukesällä. Näiden lisäksi mahdollisuuksien mukaan vielä kierros keskikesällä. Näin saadaan kaikki eriaikaisesti kasvava kasvimateriaali mukaan inventointiin (ks. Kuvio 1 inventointien ajoittamisesta s.13).

Keväällä huhti-toukokuussa suoritettu kierros on erityisen tärkeä ruohovartisten kasvien löytämiseksi, koska rikkakasvusto ja muu voimakas kasvuinen kasvillisuus voi helposti kätkeä alleen keväiset kukkijat kasvukauden edetessä. Mahdollisuuksien mukaan olisi toivottavaa, että inventointikierroksia voitaisiin tehdä useammankin

kasvukauden ajalla, koska kasvilajiston esiintymisessä on aina myös vuosittaista vaihtelua.

Puuvartisten kasvien sekä puutarharakenteiden inventoinnista selvittää yleensä yhdellä inventointikierröksellä. Puuvartisten inventointikierrös tehdään alkukesästä tai keskikesällä (lehtien puhjettua) . Puutarharakenteiden inventointi taas on helpoin toteuttaa keväällä kun kasvillisuus ei vielä peitä rakenteita liiallisesti (ks. Kuviot inventointien ajoittamisesta s.13). Vanhojen, inventoitavien muurien ja kivirakenteiden kunnostuksesta ja rakennetunnistuksesta löytyy hyvä esitys Gretel Hemgårdilta julkaisussa *Lehmuskuja ja kukkiva muuri* (2000, 27-32).

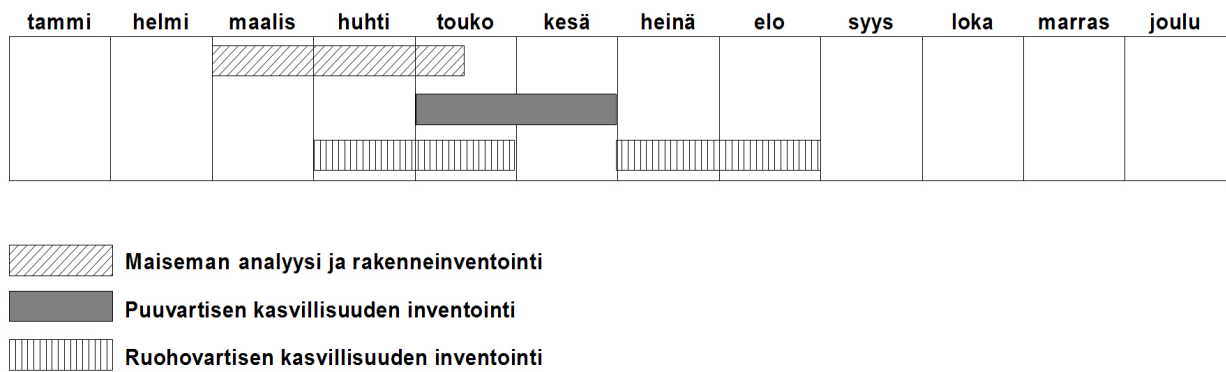
Jos kohteesta on säilynyt suunnitelma-asiakirjoja, voidaan niiden toteutumista tutkia arkeologisin menetelmin. Arkeologisilla menetelmillä voidaan alueelta löytää maan alle hautautuneita rakenteita ja tietoa puutarhan eri vaiheista. Puutarhakohteissa käytetään lähinnä maastokartoituksia, maatulkaa, koekaivauksia, maaperäanalyysjä sekä joskus jopa makrofossiilitutkimuksia eli maanäytteistä tehtäviä siemen- ja kasvitutkimuksia tai mikrofossiilitutkimuksia eli siitepölytutkimuksia. Puutarha-arkeologian keinoista löytyy lisätietoa teoksesta *Hortus Fennicus - Suomen puutarhataide* (Häyrynen 2001. 40-43).

Yhtenä kasvillisuusinventointiin liittyvänä menetelmänä voidaan käyttää myös nk. kasvikuulutusmenetelmää. Tällöin pyrkimyksenä on löytää ja palauttaa vanhoista puutarhoista karanteita ja siirrettyjä kasveja sekä muistoja niistä kohdepuutarhassa. Kasvikuulutuksen toteuttamisessa käytetään apuna erilaisia alueen massatiedotusvälineitä, kuten aluelehtiä, radiota ja muita tiedotuskanavia: kirjalliset tiedotteet lähialueen taloihin, internet yms. Kasvikuulutusmenetelmästä löytyy lisätietoa esimerkiksi MTT:n julkaisusta *Kasvikuulutusmenetelmä historiallisen puutarhan kasvillisuuden kartoittamisessa* (Hartikainen 2012).

Maasto- ja rakenneinventointien tallentamisen pohjana voi käyttää historiallisten puutarhojen inventointioppaasta (Hautamäki 2000) löytyvää lomakemallia, jonka löytää sähköisenä myös Museoviraston internetsivuilta (Hautamäki n.d.).

Kasvillisuutta inventoitaessa tärkeimpiä tietoja ovat: tunnistus lajiketäsole asti, kasvupaikka, kuntoarvio, ikäarvio (puuvartiset), koko (puuvartiset) sekä muut huomiot kuten koristearvo, kukkien väri, kasvutapa yms. (Hiltunen 2005, liitteet 4, 5 ja 9.) Myös kuvat inventoiduista kasveista on hyvä tallettaa samassa yhteydessä. Esimerkkejä kasvillisuusinventoinnissa käytetystä taulukosta löytyy esimerkiksi Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisusta *Piperin puiston puu- ja ruohovartinen kasvillisuus ja kasvisto* (Hiltunen 2005). Inventoinnin yhteydessä tehtyä kasvillisuuden arvotusta tulee käyttää myös hoitosuunnittelun työkaluna.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

Kuvio1. Historiallisten puutarhojen selvitysten teettämisen ajankohdat. Hanna Keljo 2015.

2.3. Arvottaminen

Erilaisten inventointitietojen pohjalta historiallinen puutarha arvotetaan eli sen merkittävyys määritetään. Arvottamisperusteina voidaan Historiallisten puutarhojen inventointiopasta mukaillen käyttää kohteen historiallista, maisemallista, puutarhataiteellista sekä puutarhanhoidollista eli hortikultuurialista arvoa (Hautamäki 2000, 26). Lisäksi on hyvä ottaa arviointiin mukaan myös kohteen käyttöarvo.

Arvottamisprosessissa ei oteta suoraa kantaa kohteen saneeraussuunnitteluun, vaan sitä käytetään suunnittelun työkaluna samoin kuin erilaisia inventointejakin, toisin sanoen niiden pohjalta tehdään periaatteelliset päätökset suunnittelun päälinjoista (RT 99-11119 2013, 8). Arvottaminen tähtää siis kohteen keskeisten arvotekijöiden löytämiseen sekä niiden keskinäisen arvojärjestyksen määrittämiseen. Arvottamisen avulla suunnittelija voi työn tilaajan ja asiantuntijatahojen kanssa päättää, mitkä tekijät puutarhassa ovat erityisesti säilyttämisen ja saneerauksen arvoisia. Kulttuurihistorian tuntemus on tässä prosessissa erittäin tärkeää.

Arvottamisen kontekstina käytetään aina valtakunnallista sekä alueellista mittakaavaa: kuinka kohde peilautuu muihin puutarhakohteisiin ja muiden samankaltaisten kohteiden historiaan (RT 99-11119 2013, 8-9). Pienemmissä kohteissa kuten yksityispihoilla arvottamisprosessi ei ole näin vaativa, vaan omistaja voi itse päättää, että kohde on arvokas esimerkiksi oman suvun tai rakennuksen historian kontekstissa. Tällöin tässä työssä esiintuodut huomiot on yhtäläillä tärkeää ottaa huomioon. Viheralueiden kanssa työskentelevien ammattilaisten olisi kuitenkin tärkeä myös itse osata arvottaa tai tunnistaa kulttuurihistoriallista arvoa omaavia kohteita, ja näin ollen huomata suunnittelukohteen vaatimat erityistoimet.

Jokaisella puutarhatyypillä on oma arvottamiskontekstinsa ja siksi arvottamiseen käytettyä kaikenkattavaa kriteeristöä ei myöskään voida luoda. RT-kortti kuitenkin luettelee historiallisten puutarhojen arvioitavat arvotekijät karkeasti lyhentäen seuraavasti:

- Historialliset arvot
- Puutarha- ja rakennustaiteelliset arvot
- Hoitoperinteet sekä dendrologia
- Yhteisölliset arvot
- Luontoarvot
- Maisema- ja kaupunkikuvalliset arvot
- Käyttöarvot.

Näistä arvotuksista löytyy syventävää tietoa RT-kortista, jossa esitellään tarkemmin myös arvottamisen pohjana olevat arvokriteerit kuten harvinaisuus, tyypillisuus, edustavuus, säilyneisyys, historiallinen todistusvoimaisuus sekä kerroksellisuus (RT 99-11119 2013, 9).

Arvottamisen ja suunnittelutyön kesken joudutaan lähes aina tekemään kompromisseja, mutta tärkeintä onkin, että päätösten taustalla olevat arvotekijät tunnustetaan, vain näin voidaan tehdä aluetta parhaiten kunnioittava, ylläpitoa sekä saneerausta hyvin palveleva suunnitelma. Arvottamisprosessista tulisi aina tehdä myös kirjallinen tuotos suunnittelutyön avuksi.

Arvottamisprosessin ja inventointien pohjalta voidaan myös hakea puutarhalle suojelustatusta, jos sellaista ei kohteella jo ole. Suurin osa suomalaisista arvokkaista puutarhakohteista on yhä ilman suojelustatusta, ja tähän olisi toivottavaa saada muutos. Rakennusperintölain (489/2010§) mukaisen suojeluesityksen voi tehdä alueelliselle ELY-keskukselle. Suojeluesityksen puutarhasta voi tehdä kohdekiinteistön omistaja, valtion viranomainen, kunta, maakuntaliitto tai alueella toimiva rekisteröity yhteisö, jonka toimialaan kuuluu kulttuuriperinnön vaaliminen (RT 99-1119 2013, 6).

2.4. Saneerauksen keinot : rekonstruktio, restaurointi ja perusparannus

Tärkeimpiä päätöksiä koskien historiallisen puutarhan kunnostusta on saneerauksen keinojen pohdinta. Aiemmin yleinen keino oli muokattavalle puutarhalle liian raskas rekonstruktio, mutta nykyisin tehdään enemmän säästäviä restaurointitoimenpiteitä saneerauksen tai perusparannuksen yhteydessä. Suunta on oikea, mutta rekonstruktioajattelu valitettavasti elää yhä. Historiallisessa kohteessa tulisi aina lähteä liikkeelle mahdollisimman paljon vanhaa rakennetta säästävästä toimenpiteistä.

Rekonstruktioinnilla tarkoitetaan yleensä jonkin ”alkuperäisenä” pidetyn ilmeen palauttamista ainakin pintapuolisesti voimaan maisemassa tai rakenteessa. Rekonstruktioajattelu oli voimissaan Suomessakin puutarha- ja rakennustaiteessa vielä pitkälle 1970-luvullekin, jopa 1980-luvulle saakka (Lehmuskaja ja kukkiva muuri 2000, 24). Rekonstruktio ei todellisuudessa koskaan palauta puutarhan alkuperäistä asua, vaan luo kunkin ajan tekemän tulkinnan hävinneestä puutarhan osasta: näin ollen rekonstruktioilla ei siis luoda oikeasti historiallista puutarhaa ”uudestaan”.

Käytetyt keinot rekonstruktiossa olivat usein ajalleen tyypillisiä, eikä historiallisia perinteitä rakentamisessa kunnioitettu. Tärkeintä oli valitun aikakauden mukainen ulkonäkö. Paljon sanelivat myös aikansa laatuvaatimukset, joita sovellettiin kaikkiin kohteisiin. Tällöin rekonstruktoidusta rakenteesta tai maisemasta jäi jäljelle vain ”riisuttu ranka” ja rakentamista ei ollut toteutettu historiallisesti autenttisilla välineillä, materiaaleilla eikä työtavoilla (Lehmuskujat ja kukkiva muuri 2000, 24). Myös runsaat massanvaihdot olivat yleisiä kohteissa.

1990-luvulle tultaessa ajattelussa oli siirrytty rekonstruktiofilosofiasta restaurointifilosofiaan (Lehmuskujat ja kukkiva muuri 2000, 25). Restauroinnilla tarkoitetaan kohteen kulttuurihistoriallisen arvon säilyttävää korjaamista (RT 99-1119 2013, 13). Gretel Hemgårdia julkaisussa *Lehmuskujat ja kukkiva muuri* mukaillen vanha puisto tai puutarha on ympäristönä niin herkkä ja haavoittuva, että pienikin muutos tai alkuperäisestä liikaa poikkeava elementti voi heikentää kulttuurihistoriallisesti arvokkaan miljöönsä arvoa (Lehmuskujat ja kukkiva muuri 2000, 32). Tästä syystä myös rakenteiden näkymättömissä osissa tulisi käyttää alkuperäisiä työtapoja ja materiaaleja.

Restaurointiajattelussa kohde nähdään ajallisena jatkumona ja koko ajan muuttavana elementtinä ja sitä tulisikin käyttää saneerauksen tai perusparannuksen lähtöajatuksena. RT-kortin mukaisesti restaurointi on projekti, jossa tähdätään puutarhan historiallisen luonteen ylläpitoon, arvojen vahvistamiseen sekä tarvittaessa myös entistämiseen (RT 99-1119 2013, 11).

Restaurointi siis eroaa selvimmin rekonstruktiossa siinä, että se ottaa huomioon myös puutarhan ajalliset kerrostumat sekä kehitysvaiheet: se ei ole ennallistamista, vaan pyrkii sovittamaan yhteen historialliset lähtökohdat toiminnallisiin piirteisiin ja nykykäyttöön ja -muotoon. Restauroinnin ehdoista ja lähtökohdista löytyy lisätietoa myös RT-kortista (RT 99-1119 2013, 11-12).

Perusparannuksella tarkoitetaan tässä työssä uudistus- tai korjaustoimenpiteitä, jotka tehdään restaurointiajattelun pohjalta. Restaurointia tai perusparannusta ei historiallisessa kohteessa koskaan lähdetä tekemään ilman perusteellisia selvityksiä ja inventointeja. Nämä saneerauksen keinot siis ottavat aina huomioon puutarhan ajalliset kerrostumat.

3. KÄYTÄNNÖN OHJEISTUKSIA

Tässä luvussa esitellään käytännönläheisiä ohjeistuksia ja muistutuksia historiallisen puutarhan kanssa toimiville tahoille. Asiaa käsitellään niin suunnittelijan, työn tilaajan, hoitotyön tekijän kuin työn toteuttajankin näkökulmista. Näiden ohjeistusten tarkoitus on pienentää puutarhan historiallista arvoa vähentävien virheiden riskiä työmailla ja suunnitteluprosessissa.

Historiallisesti arvokkaan puutarhan saneerauksen tilaajan ja suunnittelijan, viheraluehoitajan ja saneerauksen toteuttajan on tämän työn lisäksi aina hyvä tutustua RT-korttiin *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu, hoito ja kunnostus* (RT 99-11119 2013). Se esittelee hyvin em. kaltaisten kohteiden suojelun arvopohjaa, käsitteistöä, suomalaisen puutarhan erityispiirteitä ja tyyppijaottelua, suojelulainsäädäntöä, yleisellä tasolla tarvittavia toimenpiteitä töiden ja suunnittelun avuksi sekä luetteloi hyvin aiheeseen liittyvän kirjallisuuden.

3.1. Huomioita historiallisen puutarhan saneerauksen suunnittelijalle

Ennen suunnittelutyön aloittamista ja suunnittelutyön päästessä alkuun tulee ottaa huomioon muutamia erityisiä seikkoja, joita esitellään tässä kappaleessa. Tämän luvun lopusta löytyy kaavio historiallisen puutarhan suunnitteluprosessin etenemisestä (Kuvio 2).

1. Selvitä kohteen suojelustatus ja millaisia toimenpiteitä tämä suunnittelu- ja toteutustyölle aiheuttaa. Suojelustatuksenkin selvittämisessä auttaa RT-kortti (RT 99-11119 2013), jossa on ohjeet suojelustatuksen selvittämiseen. Se myös esittelee suojelulainsäädännön tärkeimpiä lähtökohtia (RT 99-11119 2013, 4-6). Samalla selvitetään alueen kaavamääräykset kunnan viranomaisilta.

2. Selvitä, onko alueelle tehty maisemarakenteen analyysiä tai maisema-analyysiä, luontoselvitystä, kasvillisuus- tai rakenneinventointia tai historiaselvitystä puutarhan vaiheista: nämä tulisi jossain laajuudessa olla aina tehtynä ennen suunnittelutyön aloittamista. Maiseman analyysin sekä historiaselvityksen voi suorittaa myös suunnittelija, mutta kasvillisuusinventoinnissa usein tarvitaan monialaisempaa osaamista : luonnonkasvien ja lajiketason menevän koristekasvikartoituksen kanssa tarvitaan usein asiantuntijaa kasvitieteen alalta. Maisemarakenteen analyysin tekemisestä tarkemmin tämän työn kappaleessa 2.1.

3. Suunnittelun tärkeimmät näkymälinjat ja päätökset säilytettävistä rakenteista tulee aina tehdä historiaselvityksen, maiseman analyysin, suojelustatuksen sekä inventointien pohjalta. Puutarhan rakenteiden ja piirteiden arvottamista tehdään tässä yhteydessä, arvotusprosessista enemmän RT-kortissa (RT 99-11119 2013, 8-9) sekä tämän työn kappaleessa 2.3.

4. Periaatteellisista linjauksista säilytettävien rakenteiden ja näkymien kanssa tulisi käydä erityisen tarkkaa dialogia työn tilaajan kanssa, sekä mahdollisesti pyytää asiantuntija-apua myös esimerkiksi museoviraston tai alueen maakuntamuseon edustajilta (rakennetun ympäristön asiantuntijat): tämä luonnollisesti etenkin jos alueen suojelustatus sitä edellyttää. Hyvä lähtökohta historiallisen puutarhan saneerauksen suunnittelussa onkin

koota työryhmä, joka muodostuu eri alan asiantuntijoista ja edellämainituista tahoista.

5. Monissa historiallisissa puutarhoissa ongelmana on ollut ylikunnostaminen: suunnittelijan ja ohjaustiimin tulisi osata resurssoida varoja myös puutarhan ylläpitoon, hoitotyöhön sekä ylipäättänsä puutarhan tulevaisuuteen. Kunnostus- ja saneeraustöillä ei ole mitään arvoa, jos puutarhan tulevaan ylläpitoon ei tässä yhteydessä ole otettu kantaa eikä siihen ole resurssoitu riittävän suurta osaa budjetista.

6. Muissa yhteyksissä hyvin tunnetun SWOT-analyysin avulla voidaan saneerausta suunniteltaessa helposti kartoittaa alueen suurimmat vahvuudet, heikkoudet, uhat ja mahdollisuudet. Tämä voi helpottaa saneerattavien kohteiden valitsemista ja ajallisen toteutuksen suunnittelua. SWOT-analyysin käytöstä historiallisessa kohteessa löytyy hyvä esimerkki mm. Maria Raunion opinnäytetyöstä *Saneeraussuunnitelman laatiminen historiallisesti arvokkaalle ja suojellulle pihaympäristölle* (Raunio 2014).

7. Nykyistä rohkeampia voitaisiin olla näkymien avaamisessa: varsinkin maisemapuistojen umpeenkasvu on iso vaikuttaja historiallisen puutarhan arvon laskussa. Vaikka puusto usein herättää voimakkaita tunteita ja kaatolupien saaminen voi olla hankalaa taajama-alueilla, tulisi tarkasti miettiä, voisiko näkymien rohkeampi avaaminen tuoda puutarhalle lisäarvoa palauttaen sitä paremmin historialliseen asuunsa. Historiallisesti arvokkaat puutarhat sijaitsevat usein erityisen luonnonkauneilla alueilla, joten näkymien avaamiseen voisi olla perusteita. Tämä periaatteellinen päätös siitä, miten näkymiä käsitellään suunnittelussa, tulisi aina tehdä kaikkien aiemmin mainittujen tahojen kesken.

8. Edellisessä kohdassa mainittuja periaatteellisia keskusteluja tulee käydä työn tilaajan, asiantuntijatahojen sekä suunnittelijan välillä koko suunnittelun perusfilosofiasta: lähdetäänkö rekonstruoimaan jotakin tietyn aikakauden tilannetta, millä asteella ajallisuus ja puutarhan elinkaari tulee näkyä lopputuloksessa ja kuinka tämä korreloi käytettävyyden kanssa? Puutarhan käyttötarkoitus voi olla rajustikin muuttunut aikojen saatossa, sen tulee sopeutua lisääntyneeseen käyttöön sekä (yleensä) vähentyneeseen hoitoon. Vaikeimpia periaatteellisia kysymyksiä ovatkin usein historiallisuus vs. käyttömukavuus: näiden välillä tasapainoilu voi olla kaikkein vaikeinta koko suunnittelutyössä.

9. Miten voitaisiin tuoda esiin historiallisesti merkittävää hyötyviljelyä puutarhassa? Jäljet hyötytarhoista ovat useimmiten hävinneet lähes kokonaan. Tämänhetkinen suurin puutarha-alan trendi on hyötyviljely. Etenkin jos historiallinen kohde on markkinoitava matkailukohde, olisi luontevaa ottaa suunnitteluun mukaan jokin vetonaula, joka kiinnostaisi myös hyötyviljelystä innostunutta kuluttajaa. Tämä käy yleensä vielä luontevasti paikan henkeen, koska useimmissa tehdas-, ruukin- sekä kartanopuutarhoissa on ollut laajatin hyötyviljelykset (ks. tämän työn luku 3.2.8).

10. Historiallisen kohteen saneerauksen yhteydessä joudutaan usein korjaamaan myös hulevesien käsittelyä alueella. Hulevesien käsittelyyn olisi hyvä käyttää alueen historiallisen arvon mukaisia keinoja kuten kivipesiä hulevesien imeyttämiseen tai kivistä ja suodatinkankaasta tehtyjä salaajalinjauksia (Liski ym. 2013, 17). Maan pinnalla ohjailua luonnollisesti tehdään normaaleilla pintakallistuksilla, mutta rakennusten läheisyydessä voidaan käyttää esimerkiksi nupukivikouruja, näin välttyään modernien muovituotteiden käytöltä historiallisesti arvokkaalla alueella. Kouruissa käytetään mielellään samankaltaista kivimateriaalia kuin muualla puutarhassa on käytetty. Lisää tietoa aiheesta löytyy *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä*-julkaisusta (Liski ym. 2013, 17).

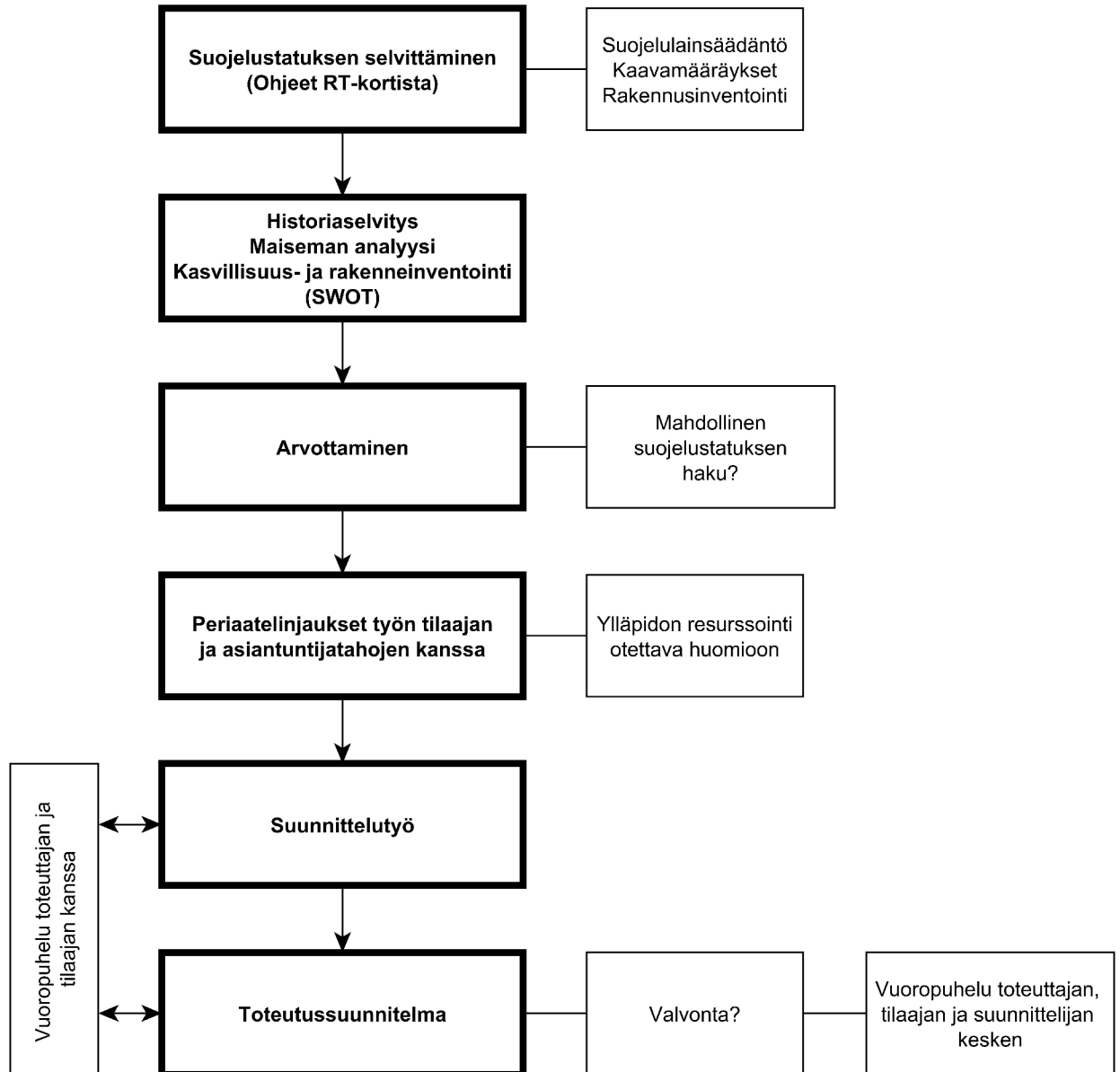
11. Kaapeli-, sähkö- ja mahdollisia putkivetoja alueelle sijoitettaessa tulee huomioida, etteivät ne saa koskaan kulkea kasvillisuusalueiden, käytävien tai muiden säilytettävien rakenteiden läpi. Tällaiset alueet on oltava valmis kiertämään, sillä esimerkiksi käytäviä auki kaivaessa tuhotaan turhaan käytävän alkuperäiset rakennekerrokset (Liski ym. 2013, 21).

12. Historiallisten puutarhojen kanssa työskenneltäessä tulisi suunnittelijan ottaa väkevämmin kantaa myös töiden toteutuspuoleen. Suunnittelijan työn pohjalta viherrakentajan on osattava toimia alueella historiallisen puutarhan arvon mukaisesti: rakenteita, kasveja, maamassoja sekä luonnonarvoja säästäen, ottaen huomioon em. kaltaisen kohteen mukaiset töiden erityispiirteet (ks. tämän työn luku 3.4.). Toteutussuunnitelma, joka ottaa alueen erityispiirteet huomioon, olisi luonteva lisä historiallisten puutarhojen suunnittelua tehtäessä.

13. Suunnittelijan tulee tehdä työn tilaajan kanssa päätös siitä, millaista ja mistä hankittua uutta kasvimateriaalia suunnittelualueella suositetaan. Pääsääntöisesti tulee lähteä liikkeelle siitä, että käytetään mahdollisimman paljon alueen omaa kasviantaa (siemen- ja jakotaimet, vartteet yms.), mutta uuden materiaalin hankkimistavastakin tulee tehdä periaatepäätös. Olemassaolevalle kasvillisuudelle tulee suunnitelmissa myös määrätä uudet sijoituspaikat, jos saneeraus edellyttää vanhojen istutusalueiden muuttamista tai siirtoa.

Yleensä on perusteltavissa käyttää vain perinteisiä kasvilajikkeita ja -kantoja, joita voidaan hankkia perinnekasveihin erikoistuneista taimistoista. Tärkeää on myös selvittää puutarhan rakennusajalle tyypilliset kasvilajit ja suosia näitä suunnittelutyössä. Apuja tähän löytää esimerkiksi suomalaisten asiantuntijoiden kirjoittamista perinnekasvikirjoista (Alanko & Kahila 2005. Koskimies & Pelliccioni 2011) kuin myös teoksesta *Hortus Fennicus*, jossa on Pentti Alankon ansiokas esitys etenkin Venäjän vallan aikaisista kasveista (Häyrynen 2001, 60-67).

SUUNNITTELUPROSESSI

Kuvio2. Historiallisten puutarhojen saneerauksen suunnitteluprosessi. Hanna Keljo 2015.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

3.2. Eräitä huomioita historiallisten puutarhojen tärkeistä tyyppipiirteistä sekä vinkkejä suunnittelutyöhön

Tässä luvussa esitellään eräiden puutarhatyyppien erityispiirteitä sekä annetaan huomionarvoisia, käytännönläheisiä vinkkejä suunnittelijalle. Tyyppipiirteistä ja puutarhatyypeistä esitellään muutamia sellaisia kohteita, jotka ovat erityisessä vaarassa hävitä maisemasta kokonaan tai joita voidaan pitää erityisen uhanalaisina nykyisessä vihersuunnittelussa ja saneerauksessa.

3.2.1. Hyöty- ja hedelmätarhat

Suomessakin oli keskieurooppalaisten ihanteiden mukaisesti pitkään käytäntö, jonka mukaan puutarhan tuli muodostua kolmesta eri osa-alueesta. Puutarhan ”pyhänä” kolmijakona pidettiin koristepuutarhaa, hyötypuutarhaa sekä hedelmäpuutarhaa. Näistä kenties haasteellisin säilytettävä tai kunnostettava osa on hyötypuutarha, sillä suurin osa historiallisten puutarhojen hyötytarhoista on hoidon puutteessa ja vuosien kuluessa hävinnyt.

Miten menneitä hyötytarhoja siis voisi parhaiten ilmentää historiallisten puistojen ja puutarhojen kunnostuksessa? Ne ovat olleet erittäin oleellinen osa suomalaista puutarhaperintöä jo vuosisatojen ajan. Kotitarveviljely koettiin pitkään jopa jokaisen maata omistavan tahon kansalaisvelvollisuudeksi. Jopa arvokkaissa kartano- ja tehdaspuutarhoissa hyötytarha oli hyvin oleellinen puutarhan arvon määrittäjä. Hyötyviljely lisäsi myös hoitavan tahon tuloja jopa merkittävästi, kun puutarhan satoa myytiin ulkopuolisille. Se myös omalta osaltaan piti huolta työväen ravintotaloudesta ja lisäsi tehtaan tai kartanon taloudellista riippumattomuutta muusta maailmasta (Koskimies 2009, 122).

Usein hyötytarhat olivat ruutupuutarhoja, jotka oli erotettu muusta, vain esteettiseen käyttöön tarkoitetusta puutarhasta pensasaidoin tai tihein puukujantein (Häyrynen 2001, 261). Nämä rajaavat rakenteet ovat hyvin usein hävinneet puutarhoista. Sen sijaan se osa, mikä useissa suomalaisissa historiallisissa puutarhoissa on aiemmasta runsaasta hyötyviljelystä jäljellä ovat hedelmätarhat. Nämä tulisikin erityisellä huolella säilyttää ja kunnostaa. Ne ovat oivallisia merkkejä vanhasta ajattelutavasta, kuinka puutarhan tuli tarjota hengenravinnon lisäksi myös ruumiin ravintoa.

Hyötypuutarhat olivat vielä 1900-luvun alkupuolelle tultaessa kiinteä osa puutarhasommitelmaa. Etenkin hedelmäpuita siis tulisi suurella hartaudella ja ammattitaidolla ylläpitää tuleville sukupolville tai ollaan vaarassa kadottaa se viimeinenkin merkki ajalleen tärkeästä hyötyviljelyn kulttuurista puutarhoissa.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

Suunnittelutyössä tulisi myös ottaa huomioon hedelmäpuiden elinkaari ja suunnitella aina uutta puumateriaalia tilalle istutettavaksi riittävän varhaisessa vaiheessa. Tässä yhteydessä tulisi myös määrittää ajalle tyypilliset puulajikkeet kuin myös alueella jo kasvavat lajikkeet, käyttäen näitä mahdollisuuksien mukaan myös uuden kasvuston lisäysmateriaalina.

3.2.2. Näkymien avaaminen

Suurin historiallisen puutarhan luonnetta muuttava seikka on kasvien kasvunopeus. Puut ja pensaat valtaavat alaa vuosien saatossa helposti liian hallitseviksi. Kenties historiallisen puutarhan kunnostuksessa ja sen suunnittelussa tulisi olla rohkeampi avaamaan näkymiä. Puutarhan perusilme muuttuu radikaalisti, jos kasvusto pääsee kasvamaan liian suureksi tilaansa. Suurilla puilla on toki arvonsa puistoissa ja puutarhoissa, mutta niihin valitettavan usein suhtaudutaan enemmän tunteella kuin järjellä.

Suunnittelijalla tulee olla rohkeutta tarttua näkymien avaamiseen vaikka se tarkoittaisi vanhojen puiden mahdollista poistoa. Useimmat historialliset puutarhat sijaitsevat maantieteellisesti komeilla paikoilla ja näin ollen osa niiden arvosta häviää, jos näkymät peitetään tai annetaan peittyä ajan myötä. Umpeenkasvu uhkaa myös esimerkiksi keto- ja nurmikasvillisuuden viihtymistä alueella.

Toisaalta liiallinen into näkymien avaamiseksi voi olla haitaksikin: puustolla on usein suuri suojavaikutus alueelle ja puutarhan suojainen pienilmasto voi muuttua radikaalistikin, jos puustoa liian innokkaasti harvennetaan. Tässäkin suhteessa myös luonnonarvot tulee ottaa huomioon. Puuston suunnittelu voi olla yksi haastavimpia kohtia historiallisen puutarhan suunnittelutyössä.

3.2.3. Romanttiset elementit puutarhoissa

Romanttiseen puutarhasuunnitteluun kuului lähtemättömästi niin kutsutun *keinotodellisuuden* luominen. Romanttiset piirteet etenkin maisemapuistoissa olivat oman aikansa ihanne (Lounatvuori 2004, 47-49), joiden ylläpidon ja toteuttamisen sovittaminen nykyisenlaiseen käyttöön on usein haasteellista. Kun puutarhaan on selkeästi luotu joitain keinoitekoisia luonnonelementtejä, nousee helposti kysymys, onko niiden säilyttäminen järkevää historiallisessa aspektissa ja/tai luonnon kannalta. Romanttiset rakennelmat, esimerkiksi keinorauniot, saaret tai huvimajat ovat usein myös hyvin työläitä ylläpitää ja peruskunnostaa. Yksi hyvä vaihtoehto voisi olla kulkemisen rajoittaminen tällaisissa rakennelmissa.

Tällaisissa kohteissa herääkin suuria kysymyksiä siitä, miten kustannustehokkaasti romanttisen puutarhan piirteet voitaisiin edes jollain

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

asteella säilyttää. Historiallisesti ajateltuna ne ovat hyvin mielenkiintoisia yksityiskohtia, mutta ehkä tällaiset rakennelmat sopivat paremmin yksityiskäytössä oleviin puutarhoihin, joissa kulutus ja käyttö eivät tuo niiden ylläpidolle mahdottomia esteitä.

Miten sitten tulisi suhtautua romanttisten rakennelmien ennallistamiseen tai saneeraukseen historiallisissa puutarhoissa? Yksiselitteistä vastausta tähän ei ole tarjota: asiasta on käytävä työn tilaajan ja asiantuntijatahojen kanssa periaatteellista sekä taloudellista keskustelua. Tärkeimpiä kysymyksiä on romanttisen aspektin merkittävyys koko puutarhan kannalta, onko se koko puutarhan aiemman suunnittelun kantava ajatus vai jonkin myöhemmän ihanteen mukanaantuoma lisä maisemassa? Sellaisilla elementeillä, joilla selvästi voidaan osoittaa puutarhan erilaisia aikakerrostumia, on kuitenkin selkeästi tilausta jäädä paikalleen ja huollettavaksi tulevaisuudessakin.

3.2.4. Kulkujärjestelyt

Kun yleisölle avoimia historiallisia viheralueita lähdetään saneeraamaan, yleisön kiinnostus kohdetta kohtaan nousee melko varmasti. Yleisölle avoimissa kohteissa kävijämäärät saattavat useammankin vuoden ajan nousta melkoisesti. Tämä aiheuttaa painetta sujuvien kulkujärjestelyjen luomiseen alueelle. Parkkitiloja saatetaan tarvita lisää ja kulkemista alueella voidaan joutua rajoittamaan puutarhan käyttötarkoituksen monesti muuttuessa saneerauksen myötä. Pääasiallisesti pysäköintitilat tulisi sijoittaa arvokkaaksi arvioidun puutarha-alueen ulkopuolelle.

Historiallisen puutarhan herkin osa on sen kasvillisuus. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaan kasvillisuuden säilyttämisessä oleellisinta onkin juuri riittävän hyvä kulkemisen suunnittelu sekä sen järjestelyt. Tarvittaessa herkillä maa-alueilla kuten kedoilla, niityillä tai ranta-alueilla tulisi kulkemista rajoittaa tai jopa kokonaan estää sekä tietenkin ohjata huolella suunnitelluille reiteille. Kulkureittien tulee kestää kulutusta rikkomatta kuitenkaan historiallisesti arvokkaan puutarhan sommitelmaa ja yleisilmettä: asfaltointi tai kivituhkan käyttö eivät kuulu saneerauksen keinoihin tällaisissa kohteissa.

Kulku tulisi estää myös erilaisten puutarharakenteiden jäännösten päällä. Sen sijaan esimerkiksi vanhat, kiviset maastoportaat kestävät käyttöä todella hyvin, kun taas erilaiset muurirakennelmat on suojattava kuluttavalta käytöltä. Vanhat kulkureitit kiinnostavat myös kävijää, etenkin jos niistä pystytään paikan päällä kertoa seikkoja siitä, kuinka kyseessä olevia rakenteita on ennen vanhaan käytetty.

Kulkureittien suunnittelu on osa-alue, jossa saattaa joutua tekemään eniten myönnytyksiä nykyisen käyttötarkoituksen suhteen verrattuna puutarhan historialliseen käyttöön. Käytettävyyden parantamisella voidaan kuitenkin

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

usein merkittävästi helpottaa joidenkin historiallisten kerrostumien säilymistä suunnittelualueella.

3.2.5. Puukujanteet

Puukujanteet ovat hyvin usein merkittäviä maisemallisesti. Niiden uusimista tulee tehdä hyvin harkiten ja uusiminen suunnitellaan aina toteutettavaksi kerralla: väli- ja paikkaistutuksia käytetään vain pakkotilanteissa, sillä tällaisissa tapauksissa puiden kasvuunlähtö on yleensä hyvin heikkoa. Suuret puut myös köyhdyttävät tehokkaasti juuristonsa valtaaman alan, joten uudisistutuksen toteutuksessa tulee parantaa maaperä riittävän laajalta alalta tai jos kannot halutaan säilyttää, uudet istutukset sijoitetaan riittävälle etäisyydelle näistä.

Puukujanteet ovat usein myös tärkeitä alueen linnustolle sekä pienilmastolle. Niiden uudistamiseen onkin lähdettävä aina vasta, kun puiden kunto todetaan vaaralliseksi alikulkevalle liikenteelle ja ihmisille. Joissakin tapauksissa tilannetta helpottamaan voidaan uusia esimerkiksi vain toinen puoli kujanteesta tai jopa istuttaa uutta puustoa hieman etäämmälle jo etukäteen kasvamaan kokoa. Tämä toimenpide tosin muuttaa kujanteen ilmettä melkoisesti eikä puiden kasvu katveessa ole välttämättä kunnollista, joten tällainen ratkaisu tulee tehdä suurta harkintaa käyttäen.

Parempiin tuloksiin päästään, kun kujanne uusitaan kerralla riittävän isoilla ja elivoimaisilla taimilla. Tämä taimikoosta aiheutuva suurempi kustannuserä on otettava huomioon saneerausta suunniteltaessa. Ihannetilanne olisi, jos puutarhan omasta lisäysmateriaalista saataisiin riittävän suurikokoista kasvustoa kujanteen uusimiseen. Puukujanteiden hoidosta ja uusimisesta löytyy hyvää lisätietoa julkaisussa *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapa* Helsingissä (Liski ym. 2013, 25-27).

3.2.6. Museopuutarhat

Museopuutarhalla tarkoitetaan museoidun kohteen tai museona toimivan rakennuksen puutarhaa. Museopuutarhan tarkoitus on useimmiten tallentaa vanhoja kasvikantoja, kertoa niiden historiasta sekä innostaa kävijöitä vanhojen kasvilajien viljelyyn. Puutarha toimii ikäänkuin jatkumona museon kulttuurihistorialliselle työlle, kertoen puutarhakasvillisuuden tarinaa aivan kuin museo kertoo sisältämiensä esineiden tarinaa. Museo antaa näin museopuutarhan kasveille ikäänkuin oman äänen (Museopuutarha 2014, 3, 10-11). Museopuutarhat ovat usein kasvien näytamaa luonteisia sekä niitä suunnitellaan ja hoidetaan harrastaja- tai vapaaehtoisvoimin.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

Museopuutarhojen funktio on siis usein erilainen kuin historiallisten puutarhojen. Niiden perustamistakin määrittelevät erilaiset lähtökohdat. Museopuutarhojen perustamisesta ja suunnittelusta löytyy hyvä ohjeistus MTT:n julkaisusta *Museopuutarha - perustaminen ja hoito* (Museopuutarha 2014). Työ sisältää hyvää pohdintaa myös yleisesti historiallisten puutarhojen kanssa työskenteleville.

3.2.7. Kaupunkipuistot

Kaupunkipuistoja on Suomessa ollut käytännössä vasta noin kahden vuosisadan ajan. Alusta lähtien ne on tarkoitettu laajoiksi virkistysalueiksi kaupunkien asukkaille, mutta hyvin erilaisin painotuksin eri aikakausina.

Aluksi puistojen funktio oli olla vähäisin resurssien rakennettuja ja hoidettuja maaseutumaisia kävelypaikkoja kaupunkilaisille. Luonnonmukainen ”maisematyyli” oli resurssien vähäisyyden vuoksi perusteltavissa. 1800-luvun lopulla kiinnostuttiin edustusympäristöjen luomisesta kaupunkeihin ja niinpä puistojen hoitoonkin ryhdyttiin panostamaan (Häyrynen 2001, 176). Hoidettu puistomaisuus oli etusijalla ja esteettisyys tärkeää. Kunnallinen puistopolitiikka syntyi väestömäärän kasvaessa kaupungeissa 1800-luvun lopulla (Häyrynen 2001, 178).

1900-luvun alussa julkiset kaupunkipuistot muuttuivat säännellyiksi ja viimeistellyiksi. Niistä tuli tuolloin myös sosiaalipoliittisia, liikunnallisia ja toiminnallisia elementtejä sisältäviä tiloja, jotka toimivat kaupunkikaavan luonnollisena jatkona. Varsinainen puistoelementti siis väistyi toiminnallisen elementin tieltä. Toisen maailmansodan jälkeen puistojen toteutus standardisoitui ja muotokieli entisestään pelkistyi. Viimeistään tällöin kaupungin sisäiset organisaatiot ryhtyivät suunnittelemaan, toteuttamaan ja ohjaamaan puistojen käyttöä ja hoitoa. Puistoja ryhdyttiin käsittelemään suurina viheraluekokonaisuuksina, joissa oli eriytyneitä toiminnallisia elementtejä: esimerkiksi urheilu, virkistys tai leikki (Häyrynen 2001, 24).

Puistojen saneerauksessa tulee ottaa nämä erilaiset aikakerrostumat huomioon, mutta pääasiallisesti nykyinen eriytynyt toiminnallisuus määrittelee käytettävät saneerauskeinot: julkisen puiston on kestettävä lisääntynyt käyttö ja ilkeä. Vanhat, maisemalliset elementit ovat yhä hyvin nähtävissä monessa kohteessa ja ne tuleekin säilyttää, mutta mihin on kadonnut se 1800-luvun lopun ”edustuspuistomaisuus”? Historiallinen puistomiljöö on käynyt jopa uhanalaiseksi. Puistomaisten elementtien palauttaminen voisi olla järkevää monessakin kohteessa, mutta nykyinen resurssien niukkuus voi estää tällaisten elementtien pysyvyyden.

Suunnittelijan on keksittävä keinot, millä yhdistää aikakerrostumien näkyminen ja toiminnallisuus. Tämä on haasteellista etenkin sellaisissa kaupunkipuistoissa, jotka eivät ole sitä ns. edustuspuisto-osastoa aivan kaupunkien keskustoissa. Usein näihin sivummalla sijaitseviin puistoihin

tehdään vain välttämättömät korjaustoimenpiteet tai saneerataan alueet kokonaan uudestaan, uudelle käyttötarkoitukselle pyhitetyksi, välittämättä alueen historiasta.

Tästä tulisi pyrkiä pois ja yrittää löytää keinot, millä nykyiset toimintavaatimukset kuten leikkipaikat, urheilu yms. pystyttäisiin yhdistämään puistomaisiin ja historiallisiin elementteihin. Yhtenä saneerauksen lähtökohtia pohtivana keinona voidaan käyttää maisemarakenteen analyysiä, jossa pohditaan tarkasti puiston suhdetta ympäröivään maisemaan, esimerkiksi tutkimalla kaupunkilaisten käyttämiä reittejä eri aikakausilla tai alueen kasvillisuuskerrostumia. Keinoina ei niinkään pidä käyttää puiston määrittelyä jonkin tietyn tyylikategorian alle kuten maisemapuisto tai muotopuutarhatyyli, koska näiden erilaisten tyylien vuorottelu ja päällekkäisyys on ollut suomalaiselle kaupunkipuistolle hyvin tyypillistä (Häyrynen 2001, 199).

3.2.8. Tehtaanpuutarhat

Tehtaan- ja ruukinpuutarhat ovat lähtemätön osa suomalaista puutarhahistoriaa, lähes jokaiseen tehdaslaitokseen kuului aina jopa 1950-luvulle asti luonnollisena osana jonkinlainen puutarha tai puisto (Koskimies 2009, 10). Nykypäivään säilyneitä tehdaslaitoksia katsoessaan ei usein uskoisi, minkälainen viheralue rakennusta onkaan aiemmin ympäröinyt. Suuri osa hienoista tehdaskiinteistöistä on pysynyt edustuskäytössä tai muuttunut johdon asuinkäytöstä esimerkiksi museoiksi tai muiksi kulttuuritiloiksi. Etenkin tällaisessa käytössä olevien tehdaskiinteistöjen viheralueisiin soisi kiinnitettävän enemmän huomiota.

Tehdasalueiden puutarhojen rakennetta leimaavat muutamat erityispiirteet, joita ei juuri muista puutarhatyypeistä Suomessa löydy. Hienoisimmat rakennukset ja puutarhat kuuluivat tehtaanjohtajalle sekä ylemmille virkamiehille, tehtaalalla ja puutarhalla oli selvä yhteys: toimia merkkinä tehtaan menestyksestä ja vauraudesta (Koskimies 2009, 12). Yleensä näistä rehevistä arvotekijöistä eli puutarhoista on nykyään tallella enää rippeet.

Tehtaanpuutarha viesti myös vallasta ja vallankäytöstä: johtajan tai ruukin patruunan puutarha oli komea, esteettiseen käyttöön valjastettu ympäristö, josta lähes jokaiseen tehdasalueeseen kuulunut hyötytarha oli tiukasti erotettu ja sijoitettu etäämmälle. Hyötytarha kuitenkin kuului lähes jokaisen tehtaan ympäristöön, sillä se palveli tehtaanjohdon edustustarpeita tarjoamalla vihannekset, hedelmät sekä kukat edustusvieraita varten kuin myös terveellistä syötävää tehtaan työväelle. 1900-luvulle tultaessa hyötytarhojen merkittävyys entisestään kasvoi kun työläisliikkeen myötä herättiin vaalimaan työväestön hyvinvointia ja terveyttä myös puutarha-aatteen avulla (Koskimies 2009, 18).

Tehdaspuutarhan saneerausta suunniteltaessa tulisi erityisesti ottaa huomioon ainakin kaksi asiaa: puutarha vallan symbolina sekä hyötytarhojen merkitys tehtaiden historiassa. Työläisten omien pihojen

hyötytarhoista ei ole juuri tietoa jäljellä, mutta tehtaan yhteydessä olleista hyötyviljelyksistä löytyy hyvinkin usein taustatietoa. Jos hyötymaihin käytettyä alaa on puutarhassa vielä säilynyt, tulee sen käyttö suunnitella huolella, etteivät viimeisetkin merkit siitä häviä maisemasta.

Ongelman suunnittelijalle muodostaa usein nykypäivänä hoitoresurssien vähyys: 1800-luvulla puutarhoja tehdasympäristöön rakennettaessa helppohoitoisuus ei todellakaan ollut mikään ihanne, vaan työvoimaa käytettiin runsaasti ja kasvivalikoima oli monilajinen, paikoin eksoottinenkin. Ennen työväenliikkeen heräämistä 1700-1800 -luvuilla voitiin puhua niin kutsutusta ”symbolisesta asemakaavasta” (Koskimies 2009, 196), jossa tehtaan johtajan asunto oli ikäänkuin suljettu vyöhyke : puutarha oli vallan symboli, jolla johtaja korosti asemaansa. Ideologisten muutosten myötä nämä vyöhykerajat koettiin jo häiritsevinä ja usein hävitettiin, mutta hyvällä onnella joitain kerrostumia voidaan kuitenkin maisemasta yhä löytää.

Puutarhaharrastuksella oli status, jonka perusteella oletettiin omistajalla olevan merkittävää vaurautta ja valtaa (Koskimies 209, 44). Tällaisten statuspiirteiden pitäisi näkyä jollain asteella tehdaspuutarhan saneeraussuunnittelussa, sillä se on ollut niin merkittävä osa puutarhan tausta-aatetta. Hierarkian näyttäminen tehdaspuutarhoissa on palanen tärkeää kulttuurihistoriaa, ja siksi sitä tulisi ilmentää esimerkiksi korostamalla näitä mahdollisesti säilyneitä piirteitä.

1970-luku oli kohtalokas myös tehtaanpuutarhoille vanhojen tehdasrakennusten lisäksi (Koskimies 2009, 19). Vanhoja tehdaskiinteistöjä purettiin ja käyttötarkoituksia muutettiin niiden käytyä vanhanaikaisiksi tai kannattamattomiksi, puutarhat saivat rapistua tai ne kokonaan tuhottiin kasvavan tehdas- ja kaupunkirakenteen tieltä. Tämä arvokas puutarhahistoria tulisikin uudestaan nostaa esille ja pyrkiä säilyttämään ne rippeet mitä tehdaspuutarhoista enää on jäljellä.

3.3. Hoitoon ja ylläpitoon liittyviä erityiskysymyksiä

Historialliset puutarhat ovat teoksia, joiden tyyppi- ja piirteet eivät säily ilman asianmukaista ja säännöllistä hoitoa. Saneerausta suunniteltaessa on aina muistettava, että tulevaan hoitoon on satsattava merkittävästi aikaa ja rahaa. Hoidon jatkuvuus kohteessa on ensisijaisen tärkeää.

Historiallisen puutarhan kasvillisuuden hoitoon liittyvät myös kasvillisuuden arvottamiseen liittyvät kysymykset: mitä säilytetään, hoidetaan ja miksi? Historiallisten puutarhojen kasvillisuutta onkin syytä arvioida esimerkiksi harvinaisuuden ja alueellisen merkittävyyden, esiintyvyyden ja historian kautta. Myös joillakin kaupungeilla on viherosastoillaan omat perusteensa arvottamiseen, esimerkiksi Helsingin kaupungin rakennusviraston viherosaston ohjeistus, jota esitellään mm. Puutarhataiteen seuran julkaisussa *Lehmuskuja ja kukkiva muuri* -

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

kaupunkipuistojen restaurointikysymyksiä (Lehmuskuja ja kukkiva muuri 2000, 11).

Suomessa käytetään yleisesti viheralueiden luokitteluun Viherympäristöliiton ohjeistusta Viheralueiden hoitoluokitus (2007). Mutta kuten RT-kortissa (RT 99-1119 2013, 9) todetaan, vaaditaan historiallisissa puutarhoissa tämän hoitoluokituksen lisäksi tarkempia ylläpidon ohjeistuksia. Käytännön hoitotöiden suorittamista määrittelee puolestaan Viheralueiden hoito VHT'14, mutta tämänkin lisäksi tarvitaan lisäohjeistusta. Tässä kappaleessa esitellään muutamia huomioita hoidon suunnittelun ja toteutuksen helpottamiseksi sekä kappaleen lopussa muistio tärkeimmistä seikoista hoitotyötä tekevälle ja suunnittelevalle taholle (Kuvio3).

Kaikkien historiallisen puutarhan hoitotyötä tekevien on suositeltavaa tutustua Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuun *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä* (Liski ym. 2013). Julkaisusta löytyy hyvin yksityiskohtaista apua erilaisten rakenteiden ja kasvimateriaalin käsittelyyn hoitotöiden opastuksen ohessa.

3.3.1. Hoitosuunnittelu

Historiallisessa kohteessa erityishuomio on kiinnitettävä hoidon suunnitteluun sekä sen jatkuvuuden turvaamiseen. Opastusta historiallisen puutarhan hoito- ja käyttösuunnitelman luomiseen löytyy RT-kortista (RT 99-1119 2013, 10-11). Erityisen tärkeää olisi myös löytää hoitohenkilöstö, joka on sitoutunut toteuttamaan hoitotoimenpiteet paikan arvon mukaisesti sekä jolla olisi myös ammattitaito toteuttaa työ tarvittavalla tavalla.

Monien historiallisesti arvokkaiden puutarhojen, etenkin julkisalueilla sijaitsevien, hoitoa ja ylläpitoa saattaa hallinnoida monta eri tahoa: esimerkiksi kaupunki, erilaiset kiinteistöyhtiöt kuin joskus myös valtion taho. Yhtenäinen työnjako ja hoidon tarpeen määrittely puuttuu, kuin usein myös hoidon tasosta sopiminen: alueella työskentelee liikaa toimijoita ja tällöin voidaan helposti turmella historiallisesti arvokkaita alueita ja kasveja.

Hoidon tulisi siis olla jatkuvaa, pitkäjänteistä, etukäteen suunniteltua ja aikataulutettua. Työntekijöillä tulisi olla tieto kohteen olennaisista tyylipiirteistä ja muista arvotuksista. Yksi merkittävä ja konkreettinen parannus tällaisten puistojen hoidossa olisi se, että kiinteistönhoito ja viheralueiden hoito erotettaisiin selkeästi toisistaan. Tällöin saataisiin ammattitaitoista henkilökuntaa hoitamaan kutakin osa-aluetta. Myös hoidon prioriteetit tulisi olla selkeästi ilmaistuna hoitosuunnitelmassa, jotta resurssien mahdollisesti vähentyessä tiedetään, mitä hoitoa minimissään tulee suorittaa ja mille osioille puutarhaa.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

3.3.2. Osaava henkilökunta

Valitettavan usein saattaa olla sellainen tilanne, että historiallisten puutarhojen ylläpidosta vastaavat henkilöt eivät ole viheralan ammattilaisia vaan esimerkiksi kiinteistöalan työntekijöitä. Tällaisissa tapauksissa kasvien ja alueiden maisemallisten piirteiden säilyttäminen voi olla heikoissa kantimissa.

Historiallisesti arvokkaassa kohteessa tulisi aina olla viheralan ammattilainen suorittamassa tai ainakin ohjaamassa ja suunnittelemassa hoitotyöt sekä kunnostustyöt. Työntekijöiden vaihtuvuuden tulisi olla mahdollisimman pientä, joten henkilökunnan erilaisia sitouttamistoimia tulisi pohtia. Töiden organisointiin ja valvontaan tulisi palkata viheralan ammattilainen, vaikka töiden suorittamisen hoitaisikin esimerkiksi kiinteistöyhtiö.

Historiallisten viheralueiden hoitotyön kilpailuttamisessa tulisi ottaa huomioon alueen erityispiirteet, ja niiden seurauksena aiheutuvat hoitotyön erityistarpeet. Samoin tulisi ottaa huomioon se, että hoitotyötä tekevällä yrityksellä on palveluksessaan viheralan ammattilaisia.

3.3.3. Maisemarakenteen analyysin teettäminen ja huomioonottaminen hoitotyössä

Joskus pitkäjänteistä hoitosuunnittelua tehtäessä unohdetaan tehdä alueelle maisemarakenteen analysointi. Maisema-analyysi tai maisema-arvot huomioonottava kohdeinventointi on erittäin tärkeä työkalu historiallisen puutarhan hoidon ja ylläpidon suunnittelussa. Maisemarakenteen analyysissä tulee selvittää alueen tärkeimmät säilytettävät näkymät sekä alueiden merkityksellisimmät ominaispiirteet, vain näin voidaan luoda kattava ja historialliset arvot säilyttävä hoitosuunnitelma. Maiseman analyysistä lisää tämän työn luvussa 2.1.

3.3.4. Luonnonarvot sekä kantoproblematiikkaa

Usein historiallisesti arvokkailta puistoalueilla on myös merkittäviä luonnonarvoja verrattuna nuorempiin viheralueisiin. Esimerkiksi pitkään paikalla sijainneiden puistojen suuriin puihin ja tiheisiin pensasryhmiin pesiytyy monipuolinen eläimistö. Luonnonarvojen selvitys tulisikin aina sisällyttää kohdeinventointiin, tästäkin syystä tarvitaan korostamaani monitieteellistä osaamista arvioidessa tulevia hoito- ja kunnostustoimenpiteitä historiallisessa puutarhassa. Usein myös Luonnonsuojelulaki (1096/1996§) asettaa historiallisen puutarhan suunnittelulle ja hoidolle tiettyjä reunaehtoja jos alue kuuluu luonnonsuojelualueeseen.

Historialliset puutarhat sisältävät usein paljon vanhaa puustoa, josta syystä niissä tehdään runsaasti puiden kuntotutkimuksia. Näiden tutkimusten perusteella sitten päätetään, mikä osa puustosta säilytetään ja mikä hävitetään. Tässä yhteydessä voi helposti jäädä pohtimatta se, mitä tehdään olemassa oleville lahopuille sekä kannoille. Mielestäni olisikin hyvin perusteltavissa kohteen ollessa historiallisesti arvokas säilyttää myös puiden kannot alueella ja näin tuoda uusissa suunnitelmissa esiin puutarhan kerroksellisuus sekä historiallinen aikajatkumo, ottaen huomioon myös luonnon monimuotoisuus.

Puiden kannot ovat nykyisessä, tehokkaasti hoidetussa puutarhassa totuttu hävittämään, sillä niissä piilee puille vahingollisten lahottajasiemien riski. Historiallisissa puutarhoissa kannoilla voisi kuitenkin olla selkeä informatiivinen funktio riskeistä huolimatta: toimia maamerkkeinä menneille aikakerrostumille. Kannot ja lahopuut toimivat myös monien lahottajaelijöiden ja hyönteisten asuinpaikkana tukien näin luonnon monimuotoisuutta alueella.

Etenkin vanhoista, lahoista jalopuista voidaan löytää muuten uhanalaisia ja harvinaisia hyönteislajeja, kuten esimerkiksi Herttoniemen kartanon puutarhassa (Häyrynen 2001, 58). Jalopuiden puuainees lahoaa ontoksi vanhetessaan, näissäkin tapauksissa paikalleen jätetyllä kannolla tai korkeammalla kannolla eli niin kutsutulla pötkelöllä voi olla iso merkitys paikan biodiversiteetin säilyttämisessä. Lahopuiden käytöstä puutarhoissa löytää tietoa esimerkiksi Suomen Luonnonsuojeluliiton *Lahopuutarhaoppaasta* (Saaristo & Sulkava, n.d).

Etenkin nykyisessä tehokkaassa viherrakentamisessa ja viheralueiden hoitotyössä tulisi siis ottaa tällaisissa kohteissa huomioon myös alueen biodiversiteetin säilyttäminen. Tässä työssä kannustetaan siihen, että historiallisissa puutarhoissa kannot tulisi mahdollisuuksien mukaan jättää aloilleen, olettaen ettei niistä koidu merkittävää haittaa alueen ylläpidolle ja alueen kulkujärjestelyille. Jyrkillä rinnealueilla kannot tulisi aina säilyttää, sillä ne sitovat maamassoja tehokkaasti aloilleen (Liski ym. 2013, 14).

Asiaa voitaisiin perustella vaikkapa myös niin, että samalla tavalla kuin historialliseen puutarhaan jätetään näkyville esimerkiksi vanhojen maastoportaiden tai muiden puutarharakenteiden jäänteet, voitaisiin paikalleen jättää myös edesmenneiden puiden jäänteet. Tämä olisi merkittävä parannus erilaisten aikakerrostumien näyttämässä kävijälle.

Luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseen tulisi kiinnittää erityishuomiota myös siten, että tehdään periaatepäätös rikkakasvien ja tuholaisien hävittämiseen käytettävistä keinoista. Jos alueella on erityisiä luonnonarvoja, on hyvin perusteltavissa käyttää alueella vain luonnonmukaiseen viljelyyn hyväksytyjä torjuntakeinoja sekä perinteisiä työvälineitä. Esimerkiksi rikkakasvien torjunta olisi torjunta-

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

aineruiskutusten sijasta parempi tehdä perinteisin käsimenetelmin kuten haraamalla, kitkemällä, heiluriharaa tai kanttausrautaa käyttämällä.

3.3.5. Kasvimateriaalin käsittely

Viheralueiden normaalissa hoitotyössä työntekijä tekee jatkuvasti päätöksiä kasvimateriaalin hoidon suhteen. Historiallisissa kohteissa työt suoritetaan aina edeltä laaditun, pitkän tähtäimen hoitosuunnitelman mukaisesti. Historiallisissa kohteissa on myös muutamia huomioonotettavia seikkoja, jotka eroavat normaalista viheraluetyöskentelystä:

-kasvien siirtotöitä tehdään vain suunnitellusti (yleissuunnitelman sekä hoitosuunnitelman mukaisesti)

-kasvien siirrot on aina dokumentoitava

-nurmialueiden hoidossa otetaan huomioon mahdolliset kevätkukkijat alueella: nurmenajoa myöhästytetään, jotta pikkusipulikukat ehtivät lakastua ja siementää (samoin kuin muut vanhoilla nurmilla viihtyvät ruoho- ja kukkakasvit)

-nurmenajon määrää ja tapaa voidaan muuttaa puutarhan eri osissa, esimerkiksi puukujanteiden alla ja puutarhan reunaosissa voidaan saada parempia hoitotuloksia jättämällä heinäkasvustot pidemmiksi ja siemenlevitteistä kasvimateriaalia leikkaamatta. Etenkin puuston hyvinvointi paranee kun juuristoalueella ei jatkuvasti työskennellä leikkureilla, jotka tiivistävät maaperää ja mahdollisesti aiheuttavat runkovaurioita (Liski ym. 2013, 27)

-siirrettävät kasvit arvioidaan riittävän elinvoimaisiksi kestämään siirron, muussa tapauksessa siirtoja lykätään ja tehdään kasvupaikalla perusparannuksia kasvimateriaalin siirtokuntoon saattamiseksi (ennakoivaa hoitotyötä)

-pensaiden alasleikkuuta ei tehdä: pensaiden hoito ja nuorennusleikkaukset suoritetaan harventaen ja mielellään useammalle vuodelle hoitosuunnittelussa jaoteltuna (Liski ym. 2013, 28-29)

-suurempien kasvien (puut, pensaat, isokokoiset perennat) siirtokuntoon saattamisessa voidaan käyttää juurihoitoa (ts. osa kasvin juurista katkotaan jo edellisillä kasvukausilla)

-erityistä huomiota kiinnitetään kasvien siirron helpottamiseen: kasvuolot, kastelu, näin varmistetaan kasvimateriaalin pärjääminen tulevassa sijoituspaikassa

-kasvimateriaalin siirtoja ja lisäystä varten on oltava riittävän suuri maa-alue, jossa varastointia ja jatkokasvatusta voidaan tehdä. Kasvien lisäämisen sekä siirron valmisteluista löytyy hyviä käytännön esimerkkejä

Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä-julkaisusta (Liski ym. 2013, 23-24.)

-puita leikattaessa kiinnitettävä huomio hyviin työtapoihin sekä työvälineisiin: siistit leikkuupinnat ja oikea-aikainen leikkaus, vanhassa puumateriaalissa lahottajat ja sienet voivat helpommin vaurioittaa puuta. Haavanhoitotuotteita ei käytetä, vaan oikeaoppisella leikkaustavalla varmistetaan haavan parantuminen

-arkojen onttovirtien perennalajien varsia ei leikata syksyllä, jotta syyskosteus ei vahingoita juuristoa. Kevääseen säästettäviä leikkauksia käytetään ainakin liljojen sekä joidenkin maustekasvien kohdalla

-kasvimateriaalin hankkimisessa kiinnitetään huomio kasvin alkuperään sekä laatuun: ei rikkakasveja, ei tuholaisia, kasvilajikkeiden laatuun tulisi ottaa kantaa jo hoitosuunnitelmassa

-kasvillisuusalueiden lannoitusta tehdään vain tarpeen mukaan, ja mielellään hitaasti liukenevia eli eloperäisiä lannoitteita käyttäen, etenkin nurmialueilla yllälannoitusta ei saa tapahtua, jotta vanha nurmikasvillisuus ei heikkene. Maa-analyysin teettäminen on hyvä keino varmistua lannoitustarpeesta

-puiden kaadot suoritetaan aina mielellään talvikaudella, tällöin routa suojaa kasvien juuristoaluetta ja estää maaperän tiivistymistä (Liski ym. 2013, 14).

3.3.6. Erityisalueiden hoito

Erityisen ongelman hoidolle etenkin julkisessa käytössä oleville historiallisille puutarhoille muodostavat keto- ja niittyalueiden säilyttäminen. Laidunnusta ei useissa kohteissa enää tapahdu ja ruohokin niitetään koneellisin menetelmin. Myös puutarhojen umpeenkasvu uhkaa ketoja ja niittyjä. Nämä erityisalueet tulisi tunnistaa jo maiseman analyysissä ja estää niitä varjostavan kasvillisuuden muodostuminen tulevaisuudessakin. Sama koskee mahdollisia ranta-alueita.

Ketoalueilla maaperä tulisi säilyttää entisenlaisena eli kuivana ja ohutmultaisena. Alueella ei saa myöskään tehdä läjityksiä, maantäyttöjä eikä nurmikoittamista (Hiltunen 2005, 13). Ketokasvillisuus kestää jonkun verran kulutusta ja se on sille jopa jossain määrin edullista - mutta liikkumista tulee näilläkin alueilla pääasiassa välttää (Hiltunen 2005, 13).

Oikea-aikainen niitto ja niittojätteen poiskuljetus tulee ottaa huomioon hoitoa suunniteltaessa. Niittojätteen paikalleen jättäminen on tällaisilla alueilla suuri virhe ja se väistämättä johtaa maaperän ravinteikkuuden kasvuun, mikä heikentää köyhässä maassa viihtyvien ketokasvien elinmahdollisuuksia. Niittyjen palauttamisesta ja hoidosta löytyy hyvää tietoa *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä*-julkaisusta (Liski ym. 2013, 47-48).

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

TÄRKEIMMÄT HUOMIOT HOITOTYÖSSÄ	Hoitosuunnittelu
	Ammattitaitoinen henkilökunta
	Maiseman analyysin huomioiminen
	Luonnonarvojen huomioiminen
	Kasvimateriaalin suojele
	Erityisalueet

Kuvio3. Muistio hoitotyön tärkeimmistä huomioista. Hanna Keljo 2015.

3.4. Saneeraustyön erityispiirteitä: Vinkkejä työn toteuttajalle

Historiallisesti arvokkaan puutarhan saneerauksessa on monia erityispiirteitä verrattuna niin kutsuttuun tavalliseen viherrakentamisen kohteeseen. Työn toteuttajan tulee aina olla hyvin perillä alueen erityispiirteistä sekä tutustua alueella tehtyihin inventointeihin sekä selvityksiin huolella.

3.4.1. Maamassojen vaihto ja nurmialueet

Historiallisessa kohteessa on ensisijaisen tärkeää muistaa, että runsaita maamassojen vaihtoja alueella tulee välttää. Massojen vaihdolla saatetaan menettää arvokas siemenpankki maastosta kokonaan. Maamassojen läjittämistä ei saa tehdä puutarharakenteiden päällä, tällöin vaarana on hautautuminen. Läjittämistä ei myöskään saa tehdä herkillä ja köyhillä maa-alueilla lainkaan. Tällaisia alueita ovat esimerkiksi ranta-alueet, kedot sekä niityt.

Jos alueella on tehty tarkka kasvillisuusinventointi, johon sisältyy myös luonnonkasvit ja tämän toimenpiteen seurauksena tehty myös kasvien siirto ja pelastaminen massanvaihdon alta, voidaan voimakkaitakin muokkausmenetelmiä käyttää. Tällöinkin on tosin otettava huomioon kasvillisuuden muodostaman siemenpankin haavoittuvuus sekä maaperän koostumus: erityisalueita kuten ketoja tulee käsitellä harkiten ja jos täyttöjä on pakko käyttää, otetaan huomioon olemassaolevan maaperän koostumus.

Massanvaihtoja tulisi siis suorittaa vain suurta harkintaa käyttäen. Jos maan rikkakasvitilanne ja koostumus sen sallii, olisi parasta säilyttää vanhoja maamassoja mahdollisimman paljon. Siemenpankin menettämisen lisäksi suuren riskin muodostavat myös maansiirtojen mukanaan tuomat, usein kookkaat, monivuotiset ja kasvullisesti tehokkaasti leviävät tulokaslajit tai rikkakasvit, jotka helposti hävittävät vanhaa siemenlevitteistä lajistoa alueella. Mullantoimittajan valintaan tulisikin kiinnittää erityistä huomiota, tätä myös usein edellytetään urakkasopimuksessa.

Myös nurmialueiden uusimisessa käytetään vanhaa kasvualustaa seulottuna aina mahdollisuuksien mukaan. Helsingin kartanopuistoissa on vakiintunut perustamistapa, jossa alueelle ei tuoda lainkaan uutta siemenmateriaalia, vaan alueen kuorittu, seulottu multa käytetään sellaisenaan uudestaan ja odotetaan nurmikasvien siemenpankin heräämistä kasvualustassa (Liski ym. 2013, 35). Tällöin on varauduttava siihen, että nurmen saaminen käyttökuntoon voi olla useammankin vuoden projekti.

Vain jos alueella on runsaasti rikkakasvillisuutta ja maaperän koostumus on maa-analysissä todettu huonoksi, voidaan päätyä uuden kasvualustan käyttöön ja vanhan pintamaan parantamiseen. Tällöin seulottu pintamaa parannetaan kompostilla sekä tarvittaessa maalaadusta riippuen hietaisella maa-aineksella (Liski ym. 2013, 35-36). Jos uutta nurmiseosta käytetään kylvöön, tulee sen koostua paikalla todetusti jo ennestään kasvavasta nurmikasvillisuudesta.

3.4.2. Kasvien siirtotyöt

Kasvien siirtotyöt toteutetaan aina suunnitelmien mukaisesti. Jos saneeraustyön yhteydessä huomataan joitain kasveja, joita ei inventointiluetteloista löydy tai ne on kokonaan jätetty huomioimatta uusissa suunnitelmissa, tulee työn tilaajaa informoida tästä. Pääsääntöisesti lähes kaikki alueella kasvava kasvillisuus tulee säästää ja niille tulee suunnittelijan toimesta määrätä uusi sijoituspaikka.

Kasvien nosto- ja puhdistustyö tulee suorittaa riittävällä tarkkuudella:

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

-kasvit luetteloidaan (nimi, nostopaikka, uusi sijoituspaikka)

-kasvien rikkakasvustosta puhdistamiseen tulee jättää riittävästi aikaa: juurakoiden liottaminen vedessä usein helpottaa juuriston puhdistamista rikkakasvillisuudesta, näin saadaan huuhdottua myös epätoivottu siemenaines juuristosta pois

-kasvien hyvinvoinnista tulee huolehtia myös siirtojen välivaiheessa: istuttaminen ruukkuihin, kastelu, varjostus, riittävä siirtomaa

-siirrettävien puiden ja pensaiden siirtokuntoisuudesta on varmistuttava: elinkelpoisuus, tarvitaanko juurihoitoja jne.

3.4.3. Puuston rakennusaikainen suojelu

Historiallisissa puutarhoissa on usein erityisen arvokkaita, vanhoja puuyksilöitä. Monet näistä voivat olla jo melko heikkokuntoisiakin ja eivät siksi kestä saneeraustoimien mukanaan tuomia rasituksia yhtä hyvin kuin nuoremmat ja kenties aktiivisemmin hoidossa olleet yksilöt. Tällaisten puiden rakennusaikaisen suojelun tulee olla erityisen tarkkaa. Huomioon tulee ottaa maanpäällisten osien lisäksi myös juuristoalueen riittävä suojelu. Maaperän tiivistymistä ajoneuvojen vuoksi sekä läjittämistä puiden juuristoalueilla tulee välttää.

3.4.4. Vuoropuhelu toimijoiden kesken

Historiallisissa kohteissa työskenneltäessä tulee vuoropuhelun suunnittelijan ja työn tilaajan kanssa olla jatkuvaa läpi koko projektin. Työmaalla vastaan tulevia ongelmakohtia eli suunnitelman puutteita tulee käsitellä aina em. tahojen kanssa ennen päätöksiä asian toteutuksesta, koska pienetkin yksityiskohdat voivat muuttaa koko alueen historiallista arvoa. Työn toteuttajan on oltava valmis käymään aktiivisesti tätä keskustelua läpi koko rakennusprojektin sekä varauduttava tämän vuoropuhelun mukanaan tuomiin viivytyksiin urakoinnissa. Lausuntojen saaminen eri tahoilta ja vaadittavien muutosten läpivienti suunnitelmiin voi viedä enemmän aikaa kuin nk. normaalissa viherrakennuskohteessa.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

3.4.5. Työnaikaisten kulkureittien suunnittelu

Maaperän kulumista ja tiivistymistä historiallisessa kohteessa tulee vähentää verrattuna muihin viherrakennuskohteisiin: työkoneiden kulkureitit tulee suunnitella niin, etteivät ne häiritse puutarhan arvokkaita maa-alueita eivätkä puutarharakenteita. Reitit tulee myös merkitä erityisen hyvin, jotta koneenkuljettajat pystyvät näitä reittejä noudattamaan. Suojeltavat rakenteet, puiden juuristoalueet sekä kasvillisuusalueet tulee merkitä näkyvästi ja suurella huolella, ettei vahinkoja pääse syntymään. Alueella on yleensä hyvä käyttää tavallista kevyempää työkalustoa.

3.4.6. Käytävien kunnostaminen

Suuri osa historiallisten puistojen käytävistä ja rajatuista kulkureiteistä on ollut alunperin hiekkapintaisia savikäytäviä (Liski ym. 2013, 52-53). Hiekkapinnoitteen alla on usein kiviladontaa sekä sorakerros. Käytävien rakenne tulee aina ensin tarkastaa, jotta käytävä voidaan perustaa uudelleen samalla tapaa kuin aiemmin - myös alkuperäisiä materiaaleja käytetään mahdollisuuksien mukaan. Käytävärakenteiden uusimisesta tulisi olla ohjeistus saneeraussuunnitelmassa.

3.5. Työn tilaajalle

Historiallisen puutarhan saneeraustyön tilaajalla on aina suurin vastuu siitä, miten hyvin puutarhan kunnostuksessa ja hoidossa otetaan huomioon sen sisältämät kulttuurihistorialliset arvot. Historiallisen puutarhan suunnittelu- ja saneeraustyön tulisi kokonaisuudessaan olla jatkuvaa vuoropuhelua tilaajan, suunnittelijan ja eri asiantuntijatahojen kesken. Suunnittelutyö tulisi aina tehdä tässäkin työssä esitettyjen inventointien, analyysien, arvotuksen sekä erityispiirteiden pohjalta. Tässäkin suhteessa tilaajan vastuu korostuu: hänen tulee edellyttää, että kaikissa työn vaiheissa nämä erityispiirteet otetaan huomioon.

Jollakin tulisi olla koko ajan hallussa tilanteen kokonaiskuva - luonnollisesti tämä vastuu lankeaa työn tilaajataholle, oli se sitten jonkinlainen monen eri toimijan ohjausryhmä, kunnan tai valtion taho, järjestö tai yksityishenkilö (omistaja). Monialaisen asiantuntijaryhmän käyttö kohteen ohjausryhmänä on suositeltavaa.

Oleellinen kysymys historiallisesti arvokkaita kohteita saneerattaessa ja hoitaessa onkin se, miten työmaiden ja töiden valvonta ylipäätään hoidetaan. Suositeltavaa olisi vihertöiden valvojan käyttö: saneeraustöiden ollessa kyseessä, tulisi työn vihervalvojalla olla vankka kokemus historiallisten puutarhakohteiden kanssa toimimisesta, hyvä alueen

historian tuntemus sekä luonnollisesti viherrakentamisen tuntemusta. Valvojalle tulisi myös varata riittävästi aikaa alueen erityispiirteisiin ja tehtyihin selvityksiin tutustumiseen, etenkin jos valvoja tulee tilaajaorganisaation ulkopuolelta.

Yksi saneeraustöiden valvontaa helpottava seikka olisi saneeraussuunnitelman tekijältä tilattu, tarkempi toteutussuunnitelma. Tässä tuotaisiin esiin alueen erityisarvot sekä kokonaisarvotus ja se miten nämä vaikuttavat töiden toteutuspuoleen. Toteutussuunnitelma sisältäisi myös lyhyen selvityksen alueen historiasta ja yhteenvedon alueella suoritetuista inventoinneista. Se olisi ikäänkuin tiivis tietopaketti työn toteuttajalle, josta olisi helppo saada kokonaiskuva alueen erityistarpeista. Samalla toteutussuunnitelma toimisi tiiviinä tietopaketina hoitotyössäkin. Joka tapauksessa historiallisen puutarhan saneerauksen suunnitelmissa olisi toivottavaa olla tarkempia rakenne- ja detaljikuvia sekä työnkuvauksia kuin yleissuunnitelmatasolla, näitä edellytetään etenkin jos alue on jollakin suojelutoimenpiteellä suojattu.

4. POHDINTA

Historiallisten puutarhojen kanssa työskentely vaatii aina monialaista perehtymistä alueen ominaispiirteisiin. Arvokkailla historiallisilla, maisemallisilla ja taiteellisilla piirteillä täyteen ladattu kohde on vaativa työympäristö viheralan ammattilaiselle. Suojelulainsäädäntö ja tiivistyvä kaupunkirakenne ympäröivässä maisemassa tuovat myös lisävaatimuksia tällaisten kohteiden parissa työskenteleville.

Yhteenkoottua ja käytännönläheistä tietoa sekä kohteissa työskentelyn että kohteita koskevan suunnittelun avuksi voi olla vaikea löytää: tieto on pirstaloitunut erilaisiin ohjekortteihin, seminaarimateriaaleihin, kirjallisuuteen ja artikkeleihin. Kuitenkin esimerkiksi hoitotyössä tulisi ihan päivittäisessä perustyössäkin ottaa monia alueen erityispiirteitä huomioon, suunnittelutyöstä puhumattakaan.

Kuten tästäkin työstä on nähtävissä, saneerauksen ja hoitotyön suunnittelutyössä tarvittavien selvitysten määrä on melkoinen, mutta vain näiden monien työvaiheiden kautta voidaan varmistua siitä, että kohdetta käsitellään sen historiallisen arvon mukaisesti. Kohteen arvon määrittäminen, maisemarakenteen analysointi ja inventoinnit ovat pohjatyötä, jota ilman ei voida töitä historiallisessa kohteessa toteuttaa. Näiden töiden toteuttamiseen tarvittava tietopohja tulisi olla helposti saatavilla ja jaettavissa eteenpäin kaikille kohteen kanssa työskenteleville tahoille. Siinä tämäkin työ voisi RT-kortin (RT 99-11119 2013) rinnalla toimia ainakin alkusysäyksenä lisätiedon etsimiseen ja kohteen arvon ymmärtämiseen.

Haastavinta tässä opinnäytetyössä on ollut sopivan lähdetiedon löytäminen. Käytännönläheiset normit ja käytänteet historiallisissa kohteissa työskentelyyn ovat kyllä varmasti Suomessakin jo olemassa, mutta niiden painotukset vaihtelevat alueittain todennäköisesti suuresti ja ne ovat hautautuneita töitä tekevien tahojen omaan, hiljaiseen tietoreserviin. Tarvetta aihetta käsittelevään yleisohjeen luomiseen Suomessa on varmasti ollut, ja sitä tarvetta RT-kortti *Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu, hoito ja kunnostus* mainiosti paikkaakin.

Varsinaisen käytännönläheisen työskentelyohjeistuksen luomisessa tämä opinnäytetyö toivon mukaan olisi ainakin se alulle paneva sysäys, jonka pohjalta kokonaisvaltaisia ohjeita voisi lähteä viemään käytännöllisempään suuntaan. Tällaiselle ohjeistukselle on havaittavissa selvää tarvetta lisääntyvässä historiallisten kohteiden saneeraus- ja kunnostustöissä. Tämä työ toivon mukaan myös herättelee lukijaa huomaamaan historiallisen puutarhan pientenkin yksityiskohtien arvon mukana puutarhan kokonaisuudessa ja auttaa osaltaan suunnittelijaa huomaamaan työnsä pohjalla vaikuttavat arvotekijät.

Yksi tärkeä historiallisten puutarhojen saneerauksen laatua parantava tekijä olisi mielestäni nimenomaan historiallisen puutarhan erityispiirteisiin nojautuvan toteutussuunnitelman luominen. Tämä tutkimustarve nousi mieleeni työtä kokonaisuudessaan pohtiessani: normaalissa viherrakennustyön toteutussuunnitelmassa ei välttämättä oteta riittävästi kantaa kohteen erityispiirteiden suojeluun ja säilyttämiseen. Tämä vaatisi suunnittelijalta ihan erityisen ohjeistuksen luomista, jossa alueen erityispiirteet ja suojelutarpeet tuotaisiin ilmi saneeraustyön toteuttajalle sopivassa ja käyttökelpoisessa - käytännönläheisessä - muodossa.

Toinen vaihtoehto luonnollisesti on, että saneeraustyön toteuttaja veloitetaan ottamaan kaikissa inventoinneissa, maiseman analyysissä sekä arvotusprosessissa tehdyt löydökset huomioon, suunnittelijan tarjoaman suunnitelmatyön lisäksi. Taustatyö on saneerauksen toteuttajalle tässä tapauksessa varsin suuri ja aikaavievä ja silti tiedon soveltaminen käytäntöön voi jäädä tekemättä, sama ongelma koskee hoitotyötä. Tällöin saneeraustoimissa osaavan vihervalvojan käyttö on enemmän kuin merkityksellistä: kuten tässäkin työssä todetaan, tulisi historiallisissa kohteissa työskentelevällä vihervalvojalla olla erityisasiantuntemusta laaja-alaisesti historiallisten kohteiden kanssa työskentelystä sekä puutarhataiteen tuntemusta muutenkin.

Vasta työn ollessa jo loppumetreillä, löysin korvaamattoman tärkeän taustatuen omille ajatuksilleni, etenkin hoitotyön osalta, Helsingin kaupungin Rakennusviraston julkaisusta *Kartanopuistojen kunnostuksen työtapa* *Helsingissä* (Liski ym. 2012). Tämä erinomainen, käytännönläheinen opas kunnostus- ja hoitotöihin tulisi jokaisen historiallisten puutarhojen kanssa töitä tekevän ottaa luettavaksi ja ottaa sen esittelemät työtavat käyttöön siihen soveltuvilla työmailla. Juuri tämänkaltaista, käytännönläheistä opastusta on tässäkin työssä ollut tarkoituksena ollut luoda.

Työstä voi huomata, että erilaisten taustaselvitysten tekemiseen Suomessa jo löytyy mainio, lähes kaikenkattava ohjeistus. Inventoinneista, arvotuksesta ja maisemarakenteen selvityksistä on siis jo hyvä teoria ja käytänteet olemassa, joita työssä yleisluontoisesti ja käytännönläheisesti esitelläänkin (RT-kortin ja *Portti puutarhaan*-inventointioppaan pohjalta). Joitakin käytännön seikkoja olen kuitenkin halunnut työssäni korostaa näissäkin asioissa (luvut 2.1-2.3.).

Tämän työn vinkit ja huomiot on koottu vuosien aikana johdannossakin mainittujen koulutusten, työmaakokemuksen sekä aihetta käsittelevien seminaarien herättämien parannusajatusten pohjalta. Aineisto on siksi hieman hajanaista ja perustuu pitkälti kirjoittajan omiin näkemyksiin siitä, mitä yleisimmät kipupisteet suomalaisissa historiallisissa puutarhoissa työskentelyssä ovat. Kaikenkattavan ohjeistuksen luominen olisi liian raskasta ja laaja-alaista opinnäytetyössä käsiteltäväksi saati yhden henkilön tekemänä työnä. Työn painospisteet voivat siksi tuntua lukijasta jopa väärin valikoiduilta: kaikenkattavaa ohjeistusta ei siksi ole ollut tarkoituksenakaan luoda vaan mielenkiinto on suunnattu koskemaan niitä erityisseikkoja, jotka mainitulta pohjalta on koettu merkityksellisiksi.

Tämän työn jäljiltä jää selkeästi voimaan kattavamman, historiallisten puutarhojen hoito-, saneeraus- ja suunnittelukäytäntöjen tutkimuksen tarve. Teoreettinen yleisohjeistus on jo ansiokkaasti luotu RT-kortissa (RT 99-11119 2013), mutta sille tarvittaisiin siis käytännönläheisempi, tätä työtä kattavampi ja monialaisen asiantuntijaryhmän luoma jatkotyö.

Tämän työn myötä toivottavasti saadaan estettyä edes joitakin sellaisia arvokkaissa viherympäristöissä tapahtuvia virheitä, jotka ovat omiaan heikentämään puutarhan historiallista arvoa. Suunnittelijan työhön toivon tämän opinnäytetyön tuovan uudenlaista otetta ja tottakai toivon työllä olevan merkitystä myös siinä, ettei vanhoja, kulttuuriperinnöllemme arvokkaita ympäristöjä valjastettaisi palvelemaan kokonaan uusia käyttötarkoituksia, kuten monissa kaupunkipuistoissa on kuluneiden vuosikymmenien aikana käynyt, kun historialliset kerrostumat on brutaalisti tuhottu liian ankaran peruskorjauksen myötä.

Eri toimijoiden välistä vuoropuhelun tarvetta ja asiantuntija-avun tärkeyttä prosessin eri vaiheissa ei voi koskaan liiaksi korostaa historiallisissa kohteissa, joten olkoon tämä vilkkaaseen vuoropuheluun kannustava lause myös tämän työn päättävä ajatus.

LÄHTEET

- Alanko, P. & Kahila, P. 2005. Palavarakkaus ja särkynytyydän. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Forsberg, M. 2008. 125 vuotta Seminaarinmäen puistoalueiden historiaa. Jyväskylän yliopiston Seminaarinmäen ympäristöhistoriallinen selvitys. Jyväskylä: Alvar Aalto Säätiö, Alvar Aalto-museo & Senaatti-kiinteistöt.
- Hartikainen, M. 2012. Kasvikuulutusmenetelmä historiallisen puutarhan kasvillisuuden kartoittamisessa. Helsinki: MTT, Suomen kansallinen kasvigeenivaraohjelma. Viitattu 9.4.2015. https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketti/Kasvigeenivarat/Seminaarit%20ja%20tapahtumat/K%C3%A4siohjelma_EmmaV_lopullinen_1.pdf .
- Hautamäki, R. 2000. Portti puutarhaan - historiallisten puutarhojen inventointiopas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21. Helsinki: Museovirasto.
- Hautamäki, R. Ei julkaisuvuotta. Historiallisten puutarhojen valtakunnallinen kartoitus. Lomakemalli. Museovirasto. Viitattu 9.4.2015. www.nba.fi/fi/File/41/portti-puutarhaan.pdf.
- Hiltunen, L. 2005. Piperin puiston puu- ja ruohovartinen kasvillisuus ja kasvisto. Helsinki: Helsingin kaupungin rakennusvirasto, katu- ja puisto-osasto.
- Häyrynen, M. (päätoim.). Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. 2001. Helsinki: Puutarhataiteen seura ry, Viherympäristöliitto ry.
- Koskimies, T. & Pelliccioni, S. 2011. Kaunokainen ja ilonpisara. Kotipihojemme kukkien kulttuurihistoriaa. Helsinki: Kirjapaja.
- Koskimies, T. 2009. Patruunan puutarha ja työmiehen kessupenkki. Helsinki: Kustannus Oy Arkki.
- Lehmuskuja ja kukkiva muuri. Kaupunkipuistojen restaurointikysymyksiä. 2000. ICOMOS Suomen osaston jäsentiedote 2/2001. Helsinki: ICOMOS Suomi.
- Liski, M. Perälä, T. Ruoff, E. Maisema-arkkitehtitoimisto Näkymä Oy. 2012. Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä. Helsingin kaupungin Rakennusviraston julkaisu 2012:5. Helsinki: Helsingin kaupungin rakennusvirasto. Viitattu 16.4.2015. http://www.hel.fi/static/hkr/julkaisut/2012/Kartanopuistojen_kunnostus_web.pdf .
- Lounatvuori, I (toim.). 2004. Fagervikin puutarhojen vuosisadat. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 993. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Historiallisten puutarhojen suunnittelun, saneerauksen ja hoidon ongelmakohtia.

Museopuutarha. Perustaminen ja hoito. 2014. MTT Kasvu osa 23.
Jokioinen: MTT. Viitattu 9.4.2015.
<http://www.mtt.fi/mttkasvu/pdf/mttkasvu23.pdf> .

Raunio, M. 2014. Saneeraussuunnitelman luominen historiallisesti arvokkaalle ja suojellulle pihaympäristölle. Maisemasuunnittelun koulutusohjelma. Opinnäytetyö.

RT-kortti 2013: 99-11119. Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen, hoito ja kunnostus. Rakennustietosäätiö. Viitattu 30.3.2015. Saatavissa RT-net-tietopalvelussa osoitteessa: <http://www.rakennustieto.fi/rt> .

Saarento, P. 2010. Viranomaisnäkökulma inventointiin. Varsinais-Suomen maakuntamuseo. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointikoulutus - seminaari. Turku. 15.6.2010. Turun yliopisto, DEVEPARK-hanke. Seminaarin muistiinpanot ja jaettu moniste.

Saaristo, L. Sulkava, R. Ei julkaisuvuotta. Lahopuutarhaopas. Lahopuusta elämää. Lahopuutarhahanke. Maj ja Tor Nesslingin säätiö. Viitattu 9.4.2015.
www.sll.fi/mita-sina-voit-tehda/omalla-pihalla/slllahopuutarhaopas.pdf .

Sinkkilä, J. (kääntänyt suomeksi). 1989. Firenzen julistus. ICOMOS Suomi. Viitattu 16.4.2015.
<http://www.icomos.fi/sivut/kansainvaelinen/julistukset-ja-suositukset/--firenzen-julistus.php>.

Tiusanen, A. (kääntänyt suomeksi). 1986. Venetsian julistus. Rakennustaiteen seura. Viitattu 16.4.2015.
<http://www.icomos.fi/sivut/kansainvaelinen/julistukset-ja-suositukset/--venetsian-julistus.php>.

MUUTA AIHEESEEN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA

Bonnier, A. & Lundquist, K (toim.). 1996. Historiska parker och trädgårdar - ett arv att vårda och sköta. Rapport från ett seminarium på Alnarp. Tukholma: Riksantikvarieämbetet.

Hemgård, G. 2009. Jyväskylän yliopiston seminaarinmäki. Maisemaselvitys ja hoito-ohjelma. Jyväskylä: Seminaarinmäen suojelutyöryhmä.

Hautamäki, R. 1996. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi: Esimerkkeinä yhdeksän kartanopuistoa. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Hiltunen, L. 2001. Stansvikin kartanopuiston puu- ja ruohovartinen kasvillisuus ja kasvisto. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisuja 2001:15. Helsinki: Helsingin kaupungin rakennusviraston viherosasto.

Häyrynen, M. (toim.). 1997. Antero Sinisalo. Puutarhataiteen historian perusteet, Luennot 1966-1986 . Viherympäristöliiton julkaisu 6/1997. Helsinki: Viherympäristöliitto ry.

Kurki, P. 1997. Kahdeksan kartanoa ja yksi pappila. Historiallisten puutarhojen ja puistojen inventointi. Helsinki: Museovirasto, rakennushistorian osasto.

Puukaupunkien pihat ja aidat. Museoviraston korjauskortti 15. 2000. Helsinki: Museovirasto. Viitattu 9.4.2015. www.nba.fi/fi/File/2123/korjauskortti-15.pdf .

Ruoff, E. 2001. Vanhoja suomalaisia puutarhoja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Tegel, S. 2000. Helsingin puistojen kestävä kaunottaret. KESKAS-raportti. Helsingin kaupungin rakennusviraston viheroston selvityksiä 6/2000. Helsinki: Helsingin kaupungin rakennusvirasto.

Viitanen, P. 2007. Visavuoren historiallinen puutarha ja sen peruskunnostus. Hämeen ammattikorkeakoulu. Maisemasuunnittelun koulutusohjelma. Opinnäytetyö.